

universität
wien

MASTERARBEIT / MASTER'S THESIS

Titel der Masterarbeit / Title of the Master's Thesis

„A határ, a határ megjelenési formái és funkciója az első világháború utáni
csehszlovákiai magyar regényekben “

„Die Grenze, die Erscheinungsformen und Funktionen der Grenze in den
ungarischen Romanen der Tschechoslowakei nach dem ersten Weltkrieg“

verfasst von / submitted by

Ágnes Csenkey, Bc.

angestrebter akademischer Grad / in partial fulfilment of the requirements for the degree of
Master of Arts (MA)

Wien, 2018/ Vienna 2018

Studienkennzahl lt. Studienblatt /
degree programme code as it appears on
the student record sheet:

A 066 853

Studienrichtung lt. Studienblatt /
degree programme as it appears on
the student record sheet:

Masterstudium Hungarologie UG 2002

Betreut von / Supervisor:

ao. Univ.-Prof. Dr. Andrea Seidler

Mitbetreut von / Co-Supervisor:

Tartalomjegyzék

1. Bevezetés	5
2. A határ.....	6
2.1. A határ etimológiája.....	6
2.2. Az államhatár fogalma.....	6
2.3. A nyelvhatár.....	9
3. A háborút követő új határok.....	11
3.1. A trianoni békeszerződés előzményei.....	11
3.2. Magyarország határai 1920 után.....	12
3.3. A csehszlovák-magyar határkijelölés	13
3.4. A kisebbségi helyzet kialakulása	15
4. A kisebbségi irodalom kialakulása	17
5. A határtanulmányok- „Grenzstudien”- „border poetics”	20
6. Az identitás, a kisebbségi identitás	23
7. Az első világháború utáni csehszlovákiai regények.....	26
8. Darkó István: Deszkaváros	29
8.1. A regény szerkezete és cselekménye	30
8.1.1. Deszkaváros születése	30
8.1.2. A deszkaváros élete	34
8.2. A határ különböző megjelenése a regényben	43
9. Tamás Mihály: Két part közt fut a víz	47
9.1. A regény cselekménye	48
9.2. A határ, a határ megjelenési formái	59
9.3. Az identitás alakulása a regényben	62
10. A két főszereplő, Gáth Tamás és Bodák Iván összehasonlítása	65
Összefoglalás	66

Mellékelt képek	69
Zusammenfassung	76
Abstract.....	76
Irodalomjegyzék	77

1. Bevezetés

Dolgozatomban az első világháború és az azt követő trianoni békeszerződés által meghatározott új határokkal, a határok emberi életre gyakorolt hatásaival, valamint a határon túli kisebbségi sorba került magyarok identitásának alakulásával szeretnék foglalkozni. Főleg korabeli regényeken szeretném szemléltetni mennyire befolyásolta a trianoni döntés az emberek mindennapjait, és ezt főleg a Csehszlovákiához csatolt magyar lakta területeken. Dolgozatom első felében a határt fogom jellemezni politikai, földrajzi és pszichológiai szempontból. Majd a következő fejezetekben a csehszlovákiai magyarság kisebbségi helyzetét és a kisebbségi identitásuk kialakulásához vezető utat, amely a kiválasztott regényekben is nyomon követhető. Dolgozatomhoz elengedhetetlen a történelmi korszak bemutatása, valamint a kor irodalma, és a korabeli irodalom fejlődéséhez hozzájáruló tényezők. A kiválasztott regényeken keresztül a valós és a szimbolikus határ megnyilvánulásait szeretném bemutatni, és, hogy ezek hogyan befolyásolták az emberek hétköznapijait.

A két regényt, melyet dolgozatom során elemzek, tematikájuk alapján választottam ki. Ezek Darkó István Deszkaváros és Tamás Mihály Két part közt fut a víz című regénye. Ez az elemzés a dolgozatom második felét alkotja majd. Mindkét regényben nyomon követhető a trianoni békeszerződés által bekövetkezett új élet és az új helyzet, melyet főleg a kisebbségbe került magyarok nézőpontjából mutatnak be, de helyet kapnak benne a magyarországi szempontok is, valamint az addig kisebbségben élő szlovák lakosság szempontjai is.

Dolgozatom célja bemutatni azt, hogy az elemzett regényekben hogyan nyilvánul meg az addig ismeretlen, újonnan, politikusok által kijelölt határ, valamint ennek milyen hatása van az emberek életére. Munkám során főleg az elemzés módszerét alkalmazom, de az összehasonlítás is helyet kap a dolgozatban (például a regények főszereplőinek összehasonlítása).

2. A határ

Elsőként szeretném megfogalmazni mi is az a határ, mit takar az államhatár fogalma, jogi és politikai földrajzi szempontból, valamint hogyan lehet a nyelvhatárt definiálni. Kitérek az államhatár megállapításának folyamataira is.

2.1. A határ etimológiája

A határ szó *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára* (TESz) szerint a *hat* igéből alakult ki, amely még az uráli korból származik. Eredeti jelentése valószínűleg a valahová eljut, valahová hatol lehetett. Az először az *-ár* névszóképzőből keletkező *határ* szó valószínűleg azt a helyet jelölte, ameddig lehetséges volt az eljutás. Később átalakult a jelentése a valaki által birtokolt terület szélének megjelölésére, majd ebből fejlődtek ki az átvitt jelentésű tartalmak. A Tótfalusi István féle Magyar etimológiai nagyszótár határ szócikke alatt a következőket találjuk: „‘terület széle, szegélye’, ‘két birtok, megye, ország stb. közötti választóvonal’, ‘valaminek a szélső értéke, netovábbja’: túlmegy minden határon, ‘falu körül fekvő (megművelt) földek’: a harmadik határban. Származékai: határos, határol, határoz, határozó, határozott, határozat, (meg)határozás, (meg)határozhatatlan, határozatlan, határozatlanság.” (TESz 1967)

2.2. Az államhatár fogalma

A nemzetközi jogban a modern államhatár fogalma a következő: „Az államhatár az a vonal, illetve sík, mely az adott állam területét elválasztja más államok területétől, illetve a *res communis omnium usus* (közös használt területek) természetű területektől és térségektől.” (Bruhács 1999, 81.)

Az államok határai az államterületet veszik körül, meghatározzák az adott ország területét. Az államterület valójában egy térség, amelynek háromdimenziós kiterjedése van. Mivel a határ ezt a térséget veszi körül, a határ sem egy vonal, hanem kétdimenziós felület. Az államterület tehát lefelé és felfelé is terjed, lefelé a Föld középpontjáig, felfelé a légkörben pedig a nemzetközi jogban eddig pontosan még meg nem határozott magasságig. Az államterület tehát egy szabálytalan, kúpszerű képződmény, melynek csúcsa a Föld középpontjában van.

Jogi szempontból az államhatár azt a területet határozza meg, melyben az adott állam a nemzetközi jog rendelkezései értelmében az államhatalom gyakorlására jogosult, valamint az államhatalom által meghozott szabályrendszer az állam területén belül élőkre kivétel nélkül vonatkozik. Ugyanazon a területen kizárólag csak egy államhatalom gyakorolható, több egymástól független hatalom egy bizonyos területen nem érvényesíthető. Ezért az államhatalmakat, mint kizárólagos területi hatalmakat el kell választani egymástól, ez az államhatárok feladata. Az államhatár érintkezik a szomszédos államhatárokkal, ugyanakkor elválasztja őket egymástól. (Búza 1935, 22-23.)

Az államok között húzódó határt természetes és mesterséges határoknak szokták nevezni. Az elnevezés megtévesztő, mert minden államhatár mesterséges olyan értelemben, hogy az érintett államok közötti megegyezéssel jön létre. A természetes határ megnevezést olyan esetekben használják, ha az államok között lévő határt valamely természeti képződmény, például hegység vagy folyó mentén húzták meg. (Hardi 2001, 2.)

A határ meghatározásával a földrajzon belül főleg a politikai földrajz foglalkozik, amely a határt a leglátványosabb és legszembeötlőbb jelenségéül tartja nyilván. Ez a politikai határ vagy államhatár egy újkori történelmi jelenség. A nemzetközi földrajzi szakirodalomban két határfogalommal találkozni: a „frontier” és a „boundary”. A kettő között lényeges különbség rejlik. A „frontier” olyan politikai-földrajzi meghatározás, amely egy állam vagy politikai egység integrált területe mögött fekszik és elválasztja a nem integrált területektől. Az a hely, ahol a civilizáció érintkezik a még általa nem befolyásolt területekkel. Ez a határfogalom a 20. század kezdetétől folyamatosan szűnik meg, a másik határtípus jelenik meg a „boundary”. Ezt a politikai határ megnevezéssel lehet kapcsolatba hozni, melynek angol megnevezése („boundary”) szimbolikus jelentőségű, hiszen maga a szó nemcsak az elhatárolást és elkülönítést tartalmazza, hanem az összekapcsolásra és összekötöttségre is utal. (Kocsis 2004, 23.)

Az államok közötti határokat leggyakrabban nemzetközi szerződés állapítja meg, ezeket azonban sok esetben nem az érdekelt államok kötötték. Ha a szerződést háború előzi meg, általában a háborúból győztesen kikerült hatalmak rajzolják újra a vesztes államok határait. Ilyen esetek Európában is előfordultak, például az első világháború végén. Általában a békeszerződések során az új határ tervezett futásáról terepi leírás adnak (a hegycsúcsok, magaslati pontok, releváns geomorfológiai jelenségek, folyók,

kulturális jellemzők leírása), melyet a határ definíciójának nevezzünk. Ez után a térképen is kijelölik a határt, ezt delimitációnak nevezik. Ezután a határt a helyszínen is megjelölik, ezt hívják demarkációnak. A helyszíni megjelölésre határjelző köveket, oszlopokat és táblákat alkalmaznak. (Suba 2010, 115.)

Magyarország esetében a trianoni békeszerződésben határozták meg az ország határait, elsősorban a csehszlovák, a román és a szerb igények érvényesítésével. Ezen határokat speciális bizottságok készítették elő, melyek figyelembe vették a közlekedési, főként a vasúti közlekedési hálózatokat. A határokat úgy alakították ki, hogy a vasútvonalak közvetlen összeköttetésben legyenek a győztes utódállamokkal. A magyar–csehszlovák határvonalat úgy jelölték ki, hogy a Losonc–Rozsnyó, Kassa–Csap–Királyháza vasútvonal teljes egészében csehszlovák területre kerüljön. Ennek érdekében a Ronyva folyót jelölték határnak, ezzel Sátoraljaújhelyt elvágták saját villanytelepétől csupán azért, hogy a város vasútállomása és így az említett vasútvonal teljes egészében csehszlovák területre kerüljön.

A földrajzi, társadalmi, politikai-hatalmi szempontból addig homogén területen meghúzott határ felosztja az egységes teret. A felosztott részek további fejlődése lényegesen eltér egymástól, megnő azoknak a jellemzőknek a száma, amelyek megkülönböztetik egymástól a két területet.

A fizikai térben létező határok mellett fontos szerepet kapnak a mentális térben létező határok. A mentális határt úgy lehet felfogni, mint az egyes emberek területi identitásainak végső földrajzi pontjait összekötő vonal. Az ezen a területen belül élő embereket a „mi” kategóriába, az ezen kívül élőket pedig az „ők” kategóriájába sorolja, tehát a mentális határ egy pszichikai távolság térbeli leképezése. Ez a mentális határ a politikai határt erősíti vagy gyengíti, ami attól függ, hogy az egyén mennyire érzi magáénak a határon belül létező államhatalmat. A mentális határt különböző földrajzi kategóriához lehet kötni, ilyen például a hagyomány kategóriája, vagy az adminisztratív beosztás. A mentális határokon belül kialakult identitások nagymértékben befolyásolják a határ túloldalán élőkről kialakított képet és a két csoport közt kialakult viszonyt. (Hardi 2001, 3.) Ezért az individuális és a kollektív identitásképződés sem elképzelhető a határok nélkül.

Az emberi értékrendben kialakult határokat is meg kell említeni. Ezek a határok a belső térbeli határok, amelyek például a megengedett és a tiltott között húzzák meg a határvonalat, az emberi viselkedést szabályozva. Lehetnek megformáltak és

formálatlanok. A szociális-kulturális határokat az ember élete során elsajátíthatja, megtanulhatja és megtapasztalhatja.

A határokat szociológiai szempontból is vizsgálhatjuk. Simmel szerint : „[...] A határ nem egy térbeli tény szociológiai hatásokkal, hanem egy szociológiai tény, amely térben formálódik.”¹ A határ, mint szociológiai tény irodalomtudományi megközelítése, valamint az irodalmi határátlépések vizsgálata komoly kihívás. A határ, mint fogalom egy nagyon komplex kifejezés, ahogy azt már a szó etimológiájából kiderült. A határ fogalmában első megfigyelhető ambivalencia a határ és a határátlépés kapcsolata. Foucault szerint a határ átlépése része magának a határnak: „[a] határ és az átlépés egymásnak köszönhetik létük sűrűségét: egy olyan határ, amely nem lép át egy tényleges határt, csak képzelődés”.²

A határ a kizáró funkció mellett egy összezáró funkcióval is rendelkezik, az elhatárolódás mellett be is határoz, valamint meg is határoz bizonyos dolgokat. Egy olyan hely, ahol felbukkan a határeltolódás lehetősége, a határvidék köztes tere. A határvidék az a hely, ahol a nyelvek, kultúrák, identifikációk keverednek és dinamikus mozgásuknak köszönhetően új formákat hoznak létre. Így jutunk el Homi Bhabha hibrid terek értelmezéséhez. Így a határterületeket nem egy szorosan meghúzott választóvonalként értelmezzük, hanem a találkozás, keveredés és az átmenet helyéül szolgáló térnek. (Bhabha 2000, 7.)

2.3. A nyelvhatár

A földrajzi tér olyan része, amely bizonyos etnikum, társadalmi csoport vagy egy nyelv viszonylatában választóvonalként hat, elkülöníti az egyes nyelvterületeket egymástól. A földrajz egyes területei közül még az etnikai földrajz foglalkozik a határ jelentőségével. A különböző etnikai vagy nyelvi többségű területek találkozását ún. etnikai határként vagy nyelvhatárként határozták meg. Ezen etnikai határokat vagy nyelvhatárokat a 20. század első felében az államhatárok kijelölése kapcsán gyakran figyelembe vették. A virágkorát a második világháború előtt élte, amikor Európában előtérbe kerültek az irredenta mozgalmak, amelyek célja a merev, elválasztó vonalként funkcionáló államhatárok megváltoztatása volt. Ezek a határrevíziós mozgalmak

¹ Simmel Georg 1983 [1908]: 467. „[...] Die Grenze ist nicht eine räumliche Tatsache mit soziologischen Wirkungen, sondern eine soziologische Tatsache, die sich räumlich formt.“

² Foucault, Michel: Vorrede zur Überschreitung. In: Ders. Von der Subversion des Wissens. München, 1974, 37.

igényelték az etnikai és nyelvi határok vonalszerű térképi ábrázolását. (Kocsis 2004, 26.)

A kölcsönös elhatárolás mellett azonban egy érintkezési felületként is működik, mégpedig itt találkozik egymással a két nyelv, társadalmi csoport. (Farkas 2000, 1.)

A nyelvhatár térképen való ábrázolása szinte lehetetlen, hiszen a nyelvhatárok nem a térképezhető földi térben jönnek létre, hanem inkább az emberek közti különbségek által behatárolt tér jellemzői.

Az előző fejezetben már megismert hibrid terek értelmében megállapíthatjuk, hogy ezek a nyelvterületek is ezeken a hibrid területeken, határterületeken találkoznak egymással.

3. A háborút követő új határok

3.1. A trianoni békeszerződés előzményei

Az első világháború előtt az Osztrák-Magyar-Monarchia Európa egyik legnagyobb államai közé tartozott. A több nemzetiségből álló állam uralkodó nemzetei a magyarok és a német nyelvű osztrákok voltak. E mellett fontos nemzetiségek a különböző szláv népek, mint a lengyelek, ukránok, csehek, szlovákok, szlovének, horvátok, szerbek, bosnyákok, valamint a románok és az olaszok. A nemzetiségek képviselőit a politikai és közjogi rendelkezésekből szinte teljesen kihagyták. Már a háború éveit alatt, 1915. május 1-jén Londonban Ante Trumbić vezetésével megalakult a Jugoszláv Bizottság, valamint Párizsban 1915. november 14-én a Cseh Külföldi Bizottság Eduárd Beneš, Thomas G. Masaryk és mások vezetésével. E bizottságok tagjai megfogalmazták a Monarchiától való elszakadás és az önálló délszláv, illetve csehszlovák állam megalakításának igényét. 1918. április 8-án az Osztrák-Magyar Monarchia nemzetiségei a római kongresszusukon kinyilvánították, hogy nem kívánnak tovább a birodalom keretei között élni és önálló államiságot követelnek. Az Egyesült Államok kormánya május végén elfogadta a kongresszus határozatait, az angolok és franciák pedig szövetséges félként ismerték el az emigrációban működő nemzeti tanácsokat. Ezek a Csehszlovák Nemzeti Tanács, a Jugoszláv Nemzeti Tanács és a Román Egység Nemzeti Tanácsa. Ez a döntés összhangban állt Wilson amerikai elnök 1918. január 8-i, 14 pontos kongresszusi üzenetével, melynek tizedik pontjában leszögezi, hogy a Monarchia népeinek meg kell adni a jogot a szabad fejlődésre. Ez azt jelentette, hogy az antantnak az amerikaiaknak többé már nem volt érdekük a Monarchia egyben tartása.

A német hadsereg vonalait áttörő augusztus 8-i antant támadás, valamint a Monarchia szeptember 14-i eredménytelen békeajánlata után Bulgária 1918. szeptember 29-én Szalonikiben aláírta a kapitulációs okmányokat. Károly császár október 16-án manifesztumban szólította fel birodalmának népeit a nemzeti tanácsok megalakítására és kihirdette a Monarchia föderatív átszervezését. A manifesztum ugyan hangsúlyozta, hogy ez nem vonatkozik a Magyar Királyság országainak integritására és a horvát-magyar viszonyra, de az elszakadást követelő nemzetiségek, a tömegével hazaözönlő katonák, valamint a háborúból teljesen kiábrándult magyar társadalom ezzel nem törődött. Weber tábornok az Osztrák-Magyar Monarchia képviselőjeként 1918. november 3-án

Padovában írta alá a Monarchia fegyverletételét, s ezzel formálisan megszűnt a birodalmat összetartó utolsó erő, a közös hadsereg is.

1918. október 28-án a prágai Nemzeti Tanács a csehszlovák állam kormányának nyilvánította ki magát. Október 29-én Zágrábban a horvát nemzetgyűlés kimondta Horvátország elszakadását Magyarországtól és csatlakozását a szerb–horvát–szlovén államhoz.

Ezzel megkezdődött az Osztrák-Magyar- Monarchia darabjaira hullása.

Az 1920-as trianoni békeszerződésben a határokat elsősorban gazdasági, stratégiai és közlekedési szempontok alapján jelölték ki. A lakosság mindennapi életének szervezése nem volt szempont, így nem vették figyelembe a lakossági kapcsolatok hálózatát, a településhálózatot valamint az etnikai szempontokat sem. (Hardi 2008, 3.)

1918 őszén a béketárgyalások anyagának előkészítésére a külügyminisztérium gróf Teleki Pált bízta meg. A későbbi miniszterelnök ekkor már nemzetközileg elismert földrajztudós volt, a Földrajzi Társaság főtitkára. Vezetése alatt olyan térképek elkészítésén dolgozott egy csapat tudós, amelyek a Kárpát-medence egységességét, tájegységeinek elválaszthatatlanságát hivatott bemutatni mind gazdasági, mind nemzetiségi szempontból. Ezen térképek közül a leghíresebb az ún. vörös térpék (carte rouge), mely Magyarország nemzetiségi összetételét hivatott bemutatni. Nevét a magyar nemzetiségűek vörös színnel való ábrázolásáról kapta. A világon elsőként készítették olyan térképet, amely a nemzetiségek szerinti népességeloszlást a népsűrűség figyelembe vételével ábrázolja.

3.2. Magyarország határai 1920 után

Az első világháborút befejező békeszerződések között 1920. június 4-én írták alá a Magyarországra vonatkozó békeszerződést a Párizs melletti Nagy-Trianon palotában. Ezen békediktátum által felbomlott az Osztrák-Magyar- Monarchia, Magyarország területileg kétharmadára fogyatkozott.

A békeszerződésben megfogalmazták az ország határvonalait. A szerződés szövegi részében Ausztriával szemben 7, a Szerb-Horvát-Szlovén állammal szemben 13, Romániával szemben 5, Csehszlovákiával szemben 27 szakaszban jelölték ki a határvonalat. Ezen határszakaszok leírását azzal kezdi a szerződés, vagy fejezi be, hogy

„...a helyszínen megállapítandó vonal, vagy a helyszínen megállapítandó pontig”, tehát utal a határvonal terepen való megállapítására is. (Suba 2010, 116.)

A trianoni határvonal politikai kijelölését, fizikai, határkövek által való megjelölését, a térképen való feltüntetését 1921 és 1925 között a Szövetséges és Társult hatalmak által létrehozott nemzetközi bizottságok végezték. Ezek célja volt felülvizsgálni a békeszerződésben rögzített határokat, valamint a vitás kérdésekben döntést hozniuk.

Magyarország trianoni határhossza 2266 km és 297 méter, plusz mínusz 1009 m. (Suba 2010, 118)

A békediktátum következtében a Kárpát-medence területe öt részre szakadt. Magyarország Közép-Európa legkisebb, katonailag és gazdaságilag is leggyengébb állama lett.

Az 1910-es népszámlálási adatokból kiderült, hogy az akkor még Magyarországhoz tartozó, a békeszerződés által elcsatolt területeken 3 489 630 magyar anyanyelvű lakos élt, akik a békediktátum megkötése után egy más ország fennhatósága alá kerültek.

Európa térképén új államként jelent meg a Csehszlovák Köztársaság, amely a Monarchia osztrák feléhez tartozó Csehországot, Morvaországot, Szilézia nagyobbik részét és az egykor Magyarországhoz tartozó Felvidéket is magába foglalta, valamint Alsó-Ausztria és Németország egy kis részét is. (Popély 1990, 1.)

3.3. A csehszlovák-magyar határkijelölés

A csehszlovák-magyar határvonalat 1919. június 11-én állapították meg hivatalosan. A csehszlovák hatalmak viszont az antant segítségével már a hivatalos döntés előtt birtokba vették az érintett területeket. Az egykori Magyarország 11 északi megyéjének egész területe, valamint 11 további északi megyének egyes területeit nyilvánították a Csehszlovák Köztársaság részévé. Így kapta meg Csehszlovákia Árva, Bars, Liptó, Nyitra, Pozsony, Sáros, Szepes, Trencsén, Túróc, Ung és Zólyom megyék teljes területét, valamint Abaúj-Torna, Bereg, Esztergom, Győr, Hont, Komárom, Máramaros, Nógrád, Ugocsa és Zemplén megyék egyes területeit.

A békeszerződés által bekövetkezett impériumváltás után kezdték el Felvidék néven hívni ezeket a területek egészét. Azelőtt csak a északi hegyvidéki megyéket nevezték így, az impériumváltás után e földrajzi megnevezésbe a Csallóköz, a Mátyusföld, a Bodrogló és a Felső-Tisza környéke is beletartozott. (Popély 1990, 1.)

Csehszlovákia megalakulása után etnikailag rendkívül összetett volt. Az 1910-es népszámlálási adatokból kiderült, hogy a szlovák és a cseh lakosság az összlakosság 59, 09 százalékát alkotta, tehát a lakosság 40, 91 százaléka más nemzetiségűként került be az újonnan létrejött Csehszlovák Államba. A népszámlálási adatokból kiderült, hogy a nemzetiségi lakosság 27,58 százaléka német, 7,88 százalék magyar, 5,45 százalék rutén, lengyel, román, horvát és egyéb nemzetiségű. Az eredmények 844 magyar többségű helységet mutattak ki a Felvidéken. (Suba 1990, 4.)

Az antant 1918 decemberében engedélyezte a területek megszállását, de a végeleges határok kijelölését a békekonferenciára bízta. Az 1910-es népszámlálás nemzetiségi adatai a csehszlovák államhatalom számára nem volt túl kedvező, hiszen a nemzeti állam jelszavával szerették volna létrehozni az új államhatalmat. A tárgyalásokon a csehszlovák politikusok a valóságtól teljesen eltérő statisztikai adatokat használtak, a magyar és osztrák népszámlálások adatait hamisítványoknak minősítették és érvénytelenné nyilvánították. Ezért a Szlovákiai Teljhatalmú Minisztérium 1919-ben népszámlálást rendelt el, melyet augusztusban végre is hajtottak. Egyes helyeken a népösszeírást úgy vélték, hogy egyben népszavazás is az egyes területek hovatartozásáról, másutt olyan híresztelések terjengtek, hogy a magukat nem csehszlováknak valló népességet akarják nyilvántartásba venni, majd kitoloncolni. Az eredmények valószínűleg ezért is kedveztek a csehszlovák feleknek, hiszen a lakosság 66,86 százaléka vallotta magát csehszlovák nemzetiségűnek, 23,59 százalék magyarnak, 4,91 németnek, 2,78 százalék ruténnek és 1,86 százalék az egyéb nemzetiségűnek. (Suba 1990, 8.)

A magyar nemzetiségű lakosság a csehszlovák-magyar határ mentén húzódott hol vastagabb, hol vékonyabb sávban. A magyar nemzetiség ilyen alakú elhelyezkedése főleg hátráltatta a kisebbségi tudat kialakulását, hiszen a nyugati országrész lakosai és a keleti országrész lakosai között egészen addig szinte nem volt semmi közös, hatalmas gazdasági és életszínvonalbeli különbségek voltak a két országrész lakosai között. Néhány év elteltével kezdődött a kisebbségi sors következtében elindult közeledés. (Suba 1990, 2.)

A versailles-i békerendszerről nemcsak az országukat veszített emberek, politikusok vélekedtek negatívan, hanem sokszor még a megalkotói is. Így például az USA külügyi államtitkára 1921-ben megjelent emlékirataiban kiábrándultan vélekedik a békeszerződésekről: „A békeszerződések lesznek az új háború okai. Ez olyan biztos,

minthogy a nappal után az éjszaka következik.”³ A magyar kormány és lakosság számára nem volt más választás, mint elfogadni a békeszerződést, viszont bele nem nyugodott az igazságtalan döntésbe, minden eszközzel a megváltoztatására törekedett. Romsics Ignác 20. századi magyar történelemkutató a következőket állapította meg a nemzeti tragédiaként átélt eseményről: „A sokk, amelyet az akkori magyar társadalom átélt, mai ésszel és érzelmekkel szinte elképzelhetetlen. Nem volt olyan társadalmi osztály, réteg vagy csoport, amely a trianoni határokba belenyugodott volna, s nem volt olyan politikai párt, amely ne követelte volna a revíziót.”⁴

3.4. A kisebbségi helyzet kialakulása

Az újonnan létrejött Csehszlovákia déli határai mentén az 1921-es népszámlálás adatai szerint még összefüggő sávot alkotott a magyar nemzetiség. Ez 1930-ra már két helyen megszakadt és három részre osztotta a magyar nyelvterületet. Ezeken a nyelvterületeken kívül még néhány nyelvszigeten élt a csehszlovákiai magyarság. A népszámlálási adatokból kiderül, hogy az asszimiláció nagyon erőteljes volt a magyarság körében. Az 1910-es népszámlálás során 1 070 772, 1921-ben 744 621, míg 1930-ban már csak 691 293 magyar nemzetiségű lakos élt Csehszlovákia területén. Ennek a csökkenésnek különböző okai voltak. Az első ilyen ok a régi közhivatalnoki réteg kényszerű áttelepülése Magyarországra. Az Osztrák-Magyar-Monarchia szétesésével a közhivatalnoki réteg jelentős része önkéntesen költöztek el az új állam területéről. Akik nem tették meg önként, annak zömét az állampolgárság rendezésekor kiutasítottak. A trianoni békediktátum 1920. évi 236. számú csehszlovák törvény szerint a csehszlovák állampolgárságot minden olyan személy megkapja, aki a Csehszlovákiához tartozó területeken 1910. január 1.-jétől vagy régebből valamilyen illetőséggel bír. Csakhogy a csehszlovák Legfelsőbb Közigazgatási Bíróság 1923-ban hozott jogmagyarázó törvénye értelmében csak azokat az illetőségeket ismerte el, amikért annak idején kifejezetten folyamodtak a lakosok. Aki nem tudta ezt igazolni, annak további megnehezített feltételeknek kellett eleget tennie, hogy megkapja az állampolgárságot. Ezért nemcsak a közhivatalnoki réteg, hanem rengeteg közalkalmazott és értelmiségi is az önkéntes áttelepülést választotta vagy kényszerítették rá. Szalatnai Rezső 1933-ban megjelent tanulmányában Weis István

³ Lapsing, Robert: Die Versailler Friedenverhandlungen. Berlin 1921., 245.

⁴ Romsics Ignác: Ellenforradalom és konszolidáció. Budapest, 1982., 98.

korabeli szociológus adataira támaszkodva írja: „...százharmincezerre tehető azok száma, akik Szlovenszkó és Pokarpatská Rus mai területéről Magyarországra menekültek. Elsősorban állami közalkalmazottak, törvényhatósági, vasúti és más közszolgálati tisztviselő alkalmazottak.”⁵

A magyarság csökkenéséhez hozzájárulhatott a magyarellenes hangulat, amelyet a Horthy-korszakbeli magyarországi revizionista törekvések és a csehszlovákiai magyar pártok irredentizmusa is felerősített. Ezen kívül a csehekben és a szlovákokban élt a visszavágás szelleme. (Turczel 1967, 11-16)

A Csehszlovák Köztársaság 1920. február 29.-én alkotmányban szentesítette a kisebbségi jogokat, melyeket látszólag szinte mintaszerűen be is tartottak. Ugyanakkor olyan módosításokat végeztek, például a népszámlálások előtti módosítások, amelyekkel ellehetetlenítették a kisebbségi törvényt. Ilyen közigazgatási módosítás volt például, hogy a főként magyarok lakta járás területéhez szlovák többségű településeket csatoltak, ez által a nemzetiség 20 százalék alatt maradt és a nyelvtörvény ne tudott életbe lépni. A legszembeötlőbb diszkriminatív cselekedet a földreformtörvény és az azt követő földosztás során mutatkozott meg. A magyarlakta vidéken lefoglalt földterületekből a magyar lakosság csak 20-21 százalékot kapott meg, a maradék területeket szlovák és cseh földművesek között osztották szét.

⁵ Szalatnai Rezső: Irodalmi menetrend Szlovenszkón. Magyar Figyelő. I. évf., 1-2.sz.

4. A kisebbségi irodalom kialakulása

A csehszlovákiai magyar területek irodalmi életében is jelentkeztek ugyanazok a hátrányos körülmények, melyek a lakosság mindennapi életét is meghatározta. Ezek az összetett körülmények a következőkben nyilvánultak meg: a magyar nemzetiség fokozatos csökkenése, gazdasági és politikai helyzet kedvezőtlen feltételei és megosztottságai, az értelmiségi réteg nagyszabású átköltözése Magyarországra, a kevés számú magyar anyanyelvű iskola és a kulturális intézmények hiánya. Ezen okok miatt az irodalmi élet kezdetleges és szinte színvonal nélküli volt, Fábry Zoltán a következőképpen ír erről: „Szegények voltunk és kevesen: a semmi talaján újat kezdők. Nem voltak tapasztalataink, hagyománynélküliek voltunk, ismeretlenek és szervezetlenek.”⁶ A Csehszlovákiához került területeken a háború előtt az irodalmi élet Budapest-központú volt, a békeszerződést követően elvágták tőle, szinte teljesen megszűnt létezni. A felvidéki irodalomnak nem voltak történelmi hagyományai, minden irodalmi cikk a fővárosból érkezett az államfordulat előtt. Az államfordulat után olyan írók és értelmiségiek bukkantak fel, akik tehetségtelenek és ízlésben és gondolkozásban maradiak voltak. A magyar sajtótermékeket Csehszlovákiában betiltották, ezért azokat valahogy pótolni kellett. Így alakultak át a helyi érdekű lapok országos magyar napilapokká, valamint a politikai lapok szépirodalmi rovattal bővültek. (Turczel 1967, 80-83.)

Az irodalomban koncentráldott a társadalmi törvényszerűség, amelynek lényege az volt, hogy az irodalmat egy védekező mechanizmusnak tekintették, amelyben az irodalom egy nemzetmentő intézménnyé alakult. A többségi létből a kisebbségi sorba kényszerült nemzet az irodalom céljául a nemzeti öntudat fenntartását tűzte ki. Akik ezt az irányt követték a dilettantizmus talaján rekedtek meg. Turczel ilyen dilettáns almanachként tartja számon az 1922-től egészen 1932-ig fennálló Új Aurórárt. (Turczel 1967, 83-84.)

Ez ellen a dilettantizmus ellen lépett fel például Gömöri Jenő, Fábry Zoltán és Féja Géza. Gömöri Jenő a Tűz szerkesztője és kiadója 1922-ben így ír a dilettantizmusról: „A magyarságnak is be kell látnia végre, hogy nem érdeke az, hogy akárhogy és akármilyen hamis hangokon is, de magyarul énekeljenek csepűrágók, rímkovácsok, iparosköltők, Patacsy Dénesek és félbolondok, hanem az az érdeke, hogy

⁶ Fábry Zoltán: Hidak és árkok, Bratislava, 1957, 128. 1.

csak ihletettjei énekeljenek.”⁷ Féja Géza, aki a magyarországi lapokban tudósított a csehszlovákiai magyar irodalom alakulásáról, élesen bírálta a dilettáns irodalmat: „...A dilettáns irodalom tehát távolról sem a nemzeti nyelv ápolója s fenntartója, hanem a nemzet nagy áldozatok és erőfeszítések árán megteremtett szellemi színvonalának megcsúfolása.”⁸

A csehszlovákiai magyar irodalom főleg a magyar emigránsoknak köszönheti a dilettantizmusból való felébredést. Ilyen emigránsok voltak Ignótus, Hatvany Lajos, Kassák Lajos, Barta Lajos, Barta Sándor, Kaczér Illés. Hozzájárultak az irodalom fejlődéséhez, de a dilettáns irodalmat teljesen nem sikerült megfékezniük.

Győry Dezső az irodalomkritika hiányában látta a dilettáns irodalom problémáját. A trianoni békeszerződés után úgy, ahogy az irodalom is hagyományok nélkül indult el, úgy az irodalomkritika is nagyon kezdetleges volt. A kritikusok nem az esztétikai kategóriák alapján vettek szemügyre egy irodalmi alkotást, hanem főleg politikai nézetei alapján.

Fontos megemlíteni a sarlósok mozgalmát, akik a kisebbségi messianizmust és a humanista értékeket tűzték ki saját céljaikként. A Sarló mozgalom kiemelkedő alakja Győry Dezső, aki a kisebbségi messianizmust alakította át költészetté. Jócsik Lajos a következőképpen fogalmazta meg a kisebbségi messianizmus alaptételét: „Egy magasabb európai magatartás kialakítása lebegett a szemünk előtt, mely minden közép-európai kis nép számára megnyugvást ad.”⁹ Fábrytól ugyancsak nem állt messze a kisebbségi messianizmus eszmeisége: „Periféria-magyarok voltunk: peremmagyarok. És ez lett a mentőhorgonyunk. Ami nálunk mentő körülmény lett – a peremadottságból horizontot fejleszteni –, az közös kiúttá kínálkozott egyformán mindenütt, Erdélyben csakúgy, mint Szlovákiában és Jugoszláviában. Magunknál több kellett: számadati kicsinységünkől – kisebbségi szerepünkől – nagyobbra, többre kellett törni, hogy létünket érezhessük, mondhassuk, bizonyíthassuk, mert önmagunkra, másult feladatunkra – mi a nagyvilág kis pöttyei – csak egy nagyobb közösségben lelhetünk.”¹⁰

Csehszlovákiában a magyar könyvek kiadása az első években nem volt virágzó. Ezekben az első években főleg Budapesten, Bécsben vagy Berlinben jelentek meg a csehszlovákiai irodalom termékei. A berlini Voggenreiter Verlag 1924-től 1928-ig a kassai Kazinczy Társaság közreműködésével húsznál is több csehszlovákiai magyar

⁷ Gömöri Jenő: Dilettantizmus Szlovenszkón. Tűz, 1922, 1-2-3. sz.

⁸ Féja Géza: Szlovenszkói magyar kultúra és kultúrunka. Magyar Írás, 1936, V. évf. 7. sz. 75.

⁹ Jócsik Lajos: Iskola a magyarságra. Egy nemzedék élete húszéves kisebbségben. Budapest, 1939. 178.

¹⁰ Fábry Zoltán: Kúria, kvaterka, kultúra, 288. 1.

írótól, mint például Mécs László, Győry Dezső, Darkó István, Tamás Mihály, Sziklay Ferenc, Egri Viktor, stb. jelentetett meg könyveket.

A Kazinczy Társaság 1928 januárjában alakította meg saját könyvkiadóját Kazinczy Könyv- és Lapkiadó Szövetkezet néven. A kiadványok többsége csehszlovákiai magyar írók munkájából tevődött össze, de kiadtak magyarországi, valamint kisebbségben élő magyar írók munkáit, valamint külföldi művek magyar fordításait. Az 1931- 1932-ben bekövetkezett gazdasági válságnak a következményében a Kazinczy Szövetkezet kénytelen volt szüneteltetni kiadói tevékenységét, majd 1935 után csendesesen megszűnt. (Turczel 1967, 100-106.)

A harmincas években két jelentősebb intézmény foglalkozott a csehszlovákiai magyar művek kiadásával. Az egyik a Csehszlovákiai Magyar Tudományos, Irodalmi és Művészeti Társaság (rövidebb nevén Masaryk Akadémia), a másik pedig a Tátra Könyv-, Lapkiadó és Könyvkereskedelmi Részvénytársaság (rövidebben Tátra Kiadó). A Masaryk Akadémia egy 12 kötetből álló könyvsorozatot ígért, amelyből viszont csak 6 kötet jelent meg. Az írók a Masaryk Akadémia vezetőségével szemben bizalmatlanságot éreztek, de mindenki örömmel fogadta a 12 kötetes sorozat bejelentését és bíztak a sikerében, ami nem következett be.

A Tátra Kiadó hasonló nevű folyóiratot is indított, szerkesztője Tamás Mihály lett. A kiadói tevékenységében főleg a csehszlovákiai magyar alkotásokra koncentrált. Néhány kötet megjelenése után főleg anyagi és politikai okokból a Tátra Kiadó és a folyóirat is 1938-ban megszűnt. (Turczel 1967, 107-109)

A magyarországi könyvkiadók közül a Franklin Társulat volt szinte az egyedüli, amely csehszlovákiai magyar írók munkáiból is adott ki. A rendszeres kiadás tervbe vétele 1935-ben történt meg, melyet teljes mértékben nem sikerült véghezvinni. (Turczel 1967, 110)

A két világháború közötti csehszlovákiai magyar irodalom a fentebb felsorolt okok miatt nem bővelkedik túl sok említésre méltó irodalmi műben. Persze akadnak kivételek. A szakdolgozatom témájából adódóan én Darkó István és Tamás Mihály egy-egy regényét szeretném kiemelni. Darkó István 1943-ban megjelent *Deszkaváros*, és Tamás Mihály 1936-ban *Két part közt fut a víz* című regényében szeretném a határ, határvonal problematikáját elemezni.

5. A határtanulmányok- „Grenzstudien”- „border poetics”

A közelmúltban a határral foglalkozó tanulmányok száma jelentősen megnőtt. Ezzel ellentétben a magyar nyelvterületen nem túl sok használható tanulmányra bukkantam, ezért főleg a német és az angol nyelvterületen folytattam tovább a keresést.

A német nyelvterületen a „Grenzstudien”, tehát a határral foglalkozó irodalomtudományi tanulmányok főként az 1990-es évek és az ezredforduló környékén erősödtek meg. Ettől kezdve olyan irodalmi elemzések születtek, amelyek a határt nem csak a territoriális határfogalom keretei között vizsgálták. Ilyen tanulmány például az 1999-ben megjelent Claudia Benthien és Irmela Marei-Krüger-Fürhoff szerzőpáros által kiadott *Über Grenzen: Limitation und Transgression in Literatur und Ästhetik*¹¹ tanulmány. Ebben a szerzőpáros a határt az esztétika és az irodalom témája szerint definiálja, valamint kritizálja az addigi határtanulmányokat, amelyekből mindez hiányzik. Wolfgang Müller-Funk 2010-ben megjelent tanulmánykötetében rávilágít, hogy a térbeli vizsgálat során különbséget kell tenni a valós, elképzelt és a szimbolikus terek és így a határok között is.¹²

Norbert Wokart szerint a határ nemcsak a tér egy eleme, hanem ettől sokkal összetettebb, egy olyan fogalom, amely nélkül a világot nem tudjuk elképzelni, ami miatt Immanuel Kant a behatárolásokat minden dolog alapvető minőségének definiálta.¹³

Az irodalmi határelméletek, főleg a kezdeti szakaszukban elkerülhetetlenül az inter- és transzdiszciplinitást mutatják, a legtöbb a kultúra talaján keletkeztek és velük állnak szoros összefüggésben. Az irodalomelméleti tanulmányokból még történelmi, szociológiai, kultúraantropológiai és filozófiai többlettel is gazdagodik az olvasó.

A határ meghatározásával egyfajta rendet hozunk létre, ez által tudjuk észlelni a világot. A határ meghúzásával létrejön a behatárolás és az elhatárolás fogalma (németül: ein- und ausgrenzen). Friedrich Nietzsche ugyanakkor ezeket a határokat és határalkotásokat csak a látszólagos rend eszközének tekinti. Ugyanakkor az ember nem tud határok és kategóriák nélkül élni, hiszen ez káoszhoz és anarchiához vezetne.

¹¹ Claudia Benthien u. Irmela Marei Krüger-Fürhoff: *Über Grenzen: Limitation und Transgression in Literatur und Ästhetik*. Stuttgart: Metzler 1999

¹² Müller-Funk Wolfgang: „Jeseniec und Zemplén. Grenze und Peripherien. Skizze zu einer Poetologie des Raumes im Kontext der späten Habsburger Monarchie”. In: *Räume und Grenzen in Österreich-Ungarn 1867-1918. Kulturwissenschaftliche Annäherungen*. Tübingen: Francke 2010

¹³ Norbert Wokart: „Differenzierungen im Begriff 'Grenze'. Zur Vielfalt eines scheinbar einfachen Begriffs”. *Literatur und Grenze—Theorie der Grenze*. Würzburg: Königshausen & Neumann, 1995, 276-280.

A „border poetics” a norvég tromsøi egyetem kutatócsoportjának munkájából született, egy metodikus diszciplína az irodalomtudományban, amely a következőket tűzte ki céljául: „to create a set of strategies for analyzing and identifying the process of border-making and border permeability in contemporary societies through aesthetic forms”. (<http://borderpoetics.wikidot.com/border-poetics> -2018.7.6)

Az irodalomtudomány ezen részét az összehasonlító irodalomtudós Johan Schimanski és az anglisztikával foglalkozó Stephen Wolfenak köszönhetjük, akik 2007-ben kiadták a border poetics alapjául szolgáló tanulmánykötetet *Border Poetics De-limited* címen.

A határt, az előadás és az előadott világ közti szoros kapcsolat szintjén való vizsgálat képezi a border poetics alaptulajdonságát, amibe a szimbolikus határok meghúzását is kultúratudományos szinten vizsgálja. Ilyen szimbolikus határhúzásnak tekintik a szociális nemet (gender) vagy a kulturális identitást. A border poetics wikipédia oldalán (amelyet maguk a szerzők szerkesztenek), határozottan a teritórikus határok és azok narratív és szimbolikus formában való előadására hívja fel a figyelmet. A vizsgálat középpontjába a teritórikus határok és az esztétikum kereszteződéseit állítja.

A határ irodalomelméleti szinten való meghatározása szempontjából két szintre lehet felosztani: az egyik az esztétikus szöveg által bemutatott határ (borders represented) a másik pedig maga a szöveg határa (bordered representation). Az utóbbit, a szöveg határát további öt szintre (planes) lehet osztani: topografikus, szimbolikus, időbeli (temporális), episztemikus és szövegi (textuális).

Az első a *topografikus* határ kategóriája, amelyek a fizikai térbeli határok. Ilyennek tekinthetők az országhatárok, architektonikus (földrajzi) határok vagy a testi határok. Ezek a *szimbolikus* határok kifejezői is lehetnek, amely már a következő kategóriát alkotja. Absztrakt vagy konceptuális határoknak is tekinthetjük ezeket, hiszen mentális és metaforikus szinten értelmezhetők.

A következő az *időbeli (temporális)* határ, amely az időbeliséget határozza meg, az előtte és utána időbeli kategóriáját jelöli kollektív és individuális szinten. Kollektív szinten ilyen a háború, forradalom, stb., individuális szinten a születés, a házasság, gyermek születése, stb. Az elbeszélés szintjén az időbeli határok központi szerepet játszanak, hiszen lényegesen narratív elemek, valamint a határral általában más szinten esnek egybe.

A negyedik kategóriát az *episztemikus* határok alkotják, amelyek a tudás és a nem-tudás közt tesznek különbséget (ismét egy szimbolikus különbségtétellel találkozunk).

A *szövegi (textuális)* határok a szöveg egyes részein jelentkeznek, lehet stilisztikai, diszkurzív, narratív, kompozoritikus, stb., így elválasztják a szöveg külsejétől.
(<http://borderpoetics.wikidot.com> – 2018.7.6)

6. Az identitás, a kisebbségi identitás

Először is szeretném meghatározni mi is az identitás és a nemzet fogalma.

Az identitás azonosságtudatot jelent, amely már az ókortól foglalkoztatja a filozófusokat. Különbséget kell tenni a személyes, individuális identitás és a csoportos, kollektív identitás között.

A nemzet a latin natio, nationes szavakból ered, amely eredetileg egy uralkodó alá tartozó helyi közösséget, lakóhelyet jelent, amelyek egy valláshoz tartoznak, és egy nyelvet beszélnek. A nemzet továbbá mai értelemben jelentheti a modern nemzetállamot.

Ernest Renan a Sorbonne-on elhangzott 1882-es beszédében a nemzetet úgy definiálja, melynek összetartozásának legfőbb ismertető jele az a folyamat, amelynek során a nemzet kialakult. A másik klasszikus nemzetfelfogás Herdertől származik, aki a nyelvi kulturális együvé tartozást hangsúlyozta.

A nemzeti kultúrák elméletét Stuart Hall munkájából fogom levezetni.

A nemzeti kultúrák azon kultúrák, amelyekbe az ember beleszületik, az ember identitásának legfontosabb forrásait jelentik. Nemzeti azonosulás nélkül nem létezhet senki. Az identitás nincs belekódolva génjeinkbe, mégis mindenkiben benne van. A nemzet egy szimbolikus közösség, mely azonosságtudaton alapul. A nemzeti kultúra visszanéz a múltba, régi dicsőségek felé tekint, ugyanakkor fokozatosan halad előre a modernitásba.¹⁴

Az identitás Hall szerint egy olyan jelenség, amely mindig folyamatban van, nem egy konstans jelenség, amely az egyén és a társadalom közötti interakció folyamán alakul ki. Ugyanakkor az ember önmeghatározása a csoportjának elvárásai alapján alakul ki és ezt a közösségi rendszert tükrözi, kijelöli a helyet a csoporton belül.

A nemzeten belüli kommunikáció fő médiuma egy egységes nemzeti nyelv, amely következményei a nemzeti kulturális intézmények létrejötté, mint pl. a nemzeti oktatás rendszere. A nemzeti kultúrák az identitások megalkotása közben a nemzet fogalmát feltöltötték jelentéssel, amellyel az egyén identifikálódhat. Ezek a nemzetről mesélt történetek, amelyek a kollektív emlékezetben élnek, a nemzet jelenét és múltját összekötő emlékek és képek, valamint amit ezek alapján megalkothatunk. A nemzeti

¹⁴ Stuart Hall: A kulturális identitásról 1997.

kultúra három fontos összetevőből áll, a múlt emlékezete, a vágy, hogy tagjai együtt éljenek és az örökség folytatása.¹⁵

Az identitás fejlődésében és alakulásában nagy szerepet játszik a történelem, a társadalom és a társadalomban bekövetkezett változások. A csehszlovákiai magyar identitás kialakulásához a történelem, a történelmi változásokkal együtt járó társadalmi változások vezettek.

A nemzeti identitást két szerző munkájából szeretném levezetni, mégpedig A.D. Smith és W. Bloom.

Smith a nemzeti identitást olyan többdimenziós, összetett fogalomnak tekinti, amely magába foglalja a nyelvi sajátosságokat, érzelmeket és a szimbolikát is, valamint nem azonosítható a nacionalizmus megnyilvánulásával. A két legfontosabb azonosulási kategóriának a vallási hovatartozást és az etnikai eredetet jelöli meg, hiszen ezek a területi-földrajzi kategóriával szemben az ember szocializációja folyamán stabilabb tényezők, jobban meghatározzák azt. Az etnikum szerinte a megelőzi a nemzetet, mivel olyan emberi csoportosulás, amely rendelkezik közös megnevezéssel, közös eredettudattal, sajátos jegyeket viselő közös kultúrával, közös történelmi tapasztalattal, sajátos „haza” fogalommal, és tagjai közt viszonylag erős szolidaritásérzéssel. A nemzeti identitás minden más kollektív identitásformánál tágabb fogalom, amelynek két megnyilvánulási formáját különböztet meg, a nyugat- és kelet-európai típusút. A nyugat-európai a „haza” fogalomra, a kelet-európai az etnikai eredetű kultúra fogalmára alapozódik. A nemzeti identitás alapvető összetevői, kognitív feltételei a következők: egy történelmi terület vagy szülőhaza, közös mítosz és történelmi tudat, közös nyilvános tömegkultúra, tagjai számára közös törvényes közjogi helyzet, valamint egy közös gazdaság. (Smith, 1991)

Bloom kifejti, hogy az egyének csoportokkal való identifikációjában azon ideológiának nevezett kívülről jövő információs ráhatások vannak hatással, amelyek erkölcsi, intellektuális és eszmei dimenzióival rendelkeznek. Az egyéniből vezeti le a szociális vagy csoportidentitást, melynek kiindulópontja az, hogy az egyének csoportokként alkotnak egy identitást. Ezt közös identifikációnak nevezi. Továbbá kiemeli, hogy a csoport közösen is cselekedhet annak érdekében, hogy a közös identifikációt elmélyítse, megvédje. Bloom kétfajta kollektív identitást különít el, az analitikust és az oedipálist. Az analitikus identifikáció egy társadalmi vagy politikai

¹⁵ Stuart Hall: A kulturális identitásról 1997.

hatalom által alakítható ki, mégpedig materiális formában, mint például a jövedelem, státusz, vagy javak, valamint ezt meghatározott szimbólumokkal ki is lehet fejezni. Az oedipális identifikáció a hatalom (társadalmi vagy politikai) olyan előírásai, amelyek „helyes” viselkedési- és magatartásmódokra vonatkoznak.

Bloom szerint az identifikáció e két modell szerint alakul ki. Az oedipális identifikáció során az egyének számára az ideológiák viselkedési szokássá és attitűdökké válnak. (Bloom, 1990)

Az identitás, és főleg a kisebbségi identitás meghatározásában és alakulásában rendkívül fontos szerepet tölt be az anyanyelv. Kisebbségi identitás pedig nem alakul ki a határ jelenléte nélkül. Alabán Ferenc *Sajátosságok és nemzeti identitás* című 2012-es írásában rávilágít a kisebbségi írók, költők anyanyelvhasználatának sajátosságaira. Kétféle magatartást különböztet meg a kisebbségi alkotók körében, az első ilyen az ún. nyelvvédő magatartás, amely kizárólag az anyanyelvben ismert elemeket használja, ez főleg az 1920-30-as évek alkotóira jellemző. Ez azzal magyarázható, hogy elzárkóznak a többségi, idegen nyelv elemeitől, mivel nem ismerik, és nem beszélik a többségi nyelvet. (Alabán 2012, 67-73.)

Ez a magatartás figyelhető meg Darkó Istvánnál is, aki legfeljebb egy-két cseh/szlovák eredetű szavat, kifejezést épít be regényébe, valamint Tamás Mihályra is ez jellemző, aki szinte egy idegen eredetű (szlovák vagy cseh) szavat se alkalmaz. Tamás Mihály főhőse, Bodák Iván szláv származása ellenére se nem beszél, se nem érti a többségi nyelvet.

A másik magatartásforma Alabán szerint az 1930-as évek végére tehető, mikor a trauma után kezd ébredezni a kisebbség. Ez a magatartásforma beépíti a többségi nyelv szavait az irodalmi termékekbe, melynek célja a társadalom hiteles megfestése. Ez a nemzedék már belátta, hogy a helyzet nem átmeneti, ezért megpróbáltak alkalmazkodni, ami a többségi nyelv elsajátításával járt együtt. (Alabán 2012, 67-73.)

7. Az első világháború utáni csehszlovákiai regények

A trianoni döntés után újonnan létrejött államok magyar irodalmi termékeit gyakran illették a helyi igényeket kielégítő provinciálizmus vádjával, valamint, hogy az irodalom az esztétika szempontjából nem éri el a magas színvonalat. A csehszlovákiai magyar irodalom az egységért küzdött, ami nem volt egyszerű feladat. Nem sikerült egy egységes intézmény létrehozása sem, hiszen ahogy az előző fejezetekben már láttuk, mind sorra megszűnt vagy elbukott (pl. Masaryk Akadémia, Tátra). Az egység megteremtése az országrészek társadalmi, kulturális és gazdasági különbségei miatt sem volt lehetséges, melynek okaira az előző fejezetekben már rávilágítottam.

A húszas-harmincas évek esszéiben, tanulmányaiban, értekezéseiben az önmeghatározás fontos szerepet játszott. Ebben az önmeghatározásban első lépésként tudatosítaniuk kellett, hogy a haza jelentése megváltozott. Bárczi Zsófia szavaival élve: „A szlovenszkóiak számára a trianoni döntés után megszűnik a haza magától értetődő nemzeti jellege, s maga a haza kifejezés is jelentésbeli változásokon megy át, variánsokat hoz létre, földrajzi értelemben pedig erősen leszűkül.”¹⁶ A háború előtti ország már nem tudja betölteni a haza funkcióját, az újonnan megalakult államot pedig az emberek, a kulturális különbségek miatt, nem tekintik hazájuknak, valamint a területileg leszűkült Magyarország sem tekinthető hazának. „A csehszlovákiai magyarság tehát területen kívülé válik, a magyar nemzetállamnak földrajzi-politikai értelemben nem képezi már a részét, a csehszlovák nemzetállamnak szintén nem, mert bár földrajzilag Csehszlovákia területén él, de nem államalkotó nemzet.”¹⁷

Ezért Bárczi szerint az első világháború utáni csehszlovákiai értelmiség több generációját tudjuk megkülönböztetni. Az első generációt a világháborút megjártak és a még idősebbek alkotják, akik még a régi, háború előtti értékrendet vallották. Jellemző rájuk a múltsiratás, a passzív ellenállás. A második generáció Győry Dezső kifejezésével élve, az „újarcú magyarok”. Ez a generáció már a csehszlovákiai létet természetesnek vette, hiszen már ebben az államban és helyzetben szocializálódtak, tanultak és többségben jól beszélték az államnyelvet. Ők még gyermekként élték át az államfordulatot, nem úgy mint az első generáció, aki traumaként élte meg a többségi létből a kisebbségi létbe szorulást. Szalatnai Rezső három főbb pontban fogalmazta meg

¹⁶ Bárczi Zsófia: A hollét bizonytalansága. Határ- és identitáskérdések a húszas-harmincas évek szlovenszkói prózájában. In: Mezőgye. Nap Kiadó. Dunaszerdahely 2011. 68.

¹⁷ Bárczi Zsófia: A hollét bizonytalansága. Határ- és identitáskérdések a húszas-harmincas évek szlovenszkói prózájában. In: Mezőgye. Nap Kiadó. Dunaszerdahely 2011. 68.

az 1920-as évek csehszlovákiai magyarság ifjúságának eszméit: „Ennek az új nemzedéknek első éles vonása: a generációs öntudat. Második: elszakadás minden illúziótól, a dolgok reális látása. Harmadik: a szocializmus egy körvonalazatlan elképzelése, melyet ők magyarnak, középpolgárság nélkülinek, osztálytalannak tartanak.”¹⁸ Ezen kívül a már fentebb említett messianizmus határozta meg az irodalmat, amivel úgy gondolták, hogy hatni tudnak mind a magyarországi mind az egész európai irodalomra, társadalmi életre. A cserkészmozgalomból kinőtt Sarló mozgalom fontos feladatának érezte a szociológiai feltárásokat, szociográfiai és szociológiai tevékenységet folytattak. Ebből következett a Fábry Zoltán által meghirdetett valóságirodalom, ami a valóság hű ábrázolására összpontosított. Fábrynál ezzel párhuzamosan, a fasiszmus előretörésével jelentkezett a vox humana, az emberséges hang, amely az emberirodalmat határozza meg és az emberséget állítja a középpontba.

A regényirodalomban is jelentkeznek ezek az ideológiai hatások, viszont például a vox humánát vagy a messianizmust fő témájául kifejtő regényekről nem beszélhetünk. Ezek motívumként bukkannak fel az egyes regényekben, a cselekmény társadalmi hátterének megrajzolásában van szerepük, de nem kerülnek a középpontba. A csehszlovákiai magyar regényekben főleg a mindennapi élet problémái alkotják a cselekmény fő vonulatát. Egy bizonyos modellkeresés jellemzi ezeket a regényeket, amelynek fő kérdése, hogy hogyan lehet a kisebbség tagjaként etikus életet élni. (Gál 2011, 1-3)

A Fábry Zoltán a felvidéki élet töredékes ábrázolásával nem elégedett meg. Olyan regények születését várta, amelyek a csehszlovákiai magyar társadalom egészében végbement változásokra koncentrálnak, a többségi nemzet tagjai hogyan alakultak át kisebbséggé. Ezt a változást a regénynek társadalmilag és lélektanilag is prezentálnia kellett volna. Másik meghatározó elvárásként Fábry a sajátos szlovén mentalitás megragadását tűzte ki célul, amelyek csakis a csehszlovákiai magyar emberekre jellemzőek. Ezt a célkitűzést azonban nem lehetett teljesíteni, Fábry eltúlozta ezt a feladatot. Az írók többsége meglehetősen nehéz anyagi körülmények között élt, ami különösen megnehezítette az ilyen nagyszabású regény megalkotását. Az íróknak különben is hiányzott az időbeli távlat, a rálátás, ezért a társadalmi és lélektani változásokat csak részleteikben tudták leírni, teljes egészében lehetetlen feladat volt számukra. (Gál 2011, 1-3.)

¹⁸ Szalatnai Rezső: Újarcú magyarok. In: Szlovéniai küldetés. Csehszlovákiai magyar esszéírók 1918-1938. Madách, Bratislava, 1984, 232.

A kisebbségi életérzés nagyepikai társadalmi regény formájába öntése teljességében nem sikerült, azonban egyes regényekben nyomon lehet követni ezeket a társadalmi változásokat. Bizonyos regényekben jobban megnyilvánul a „szlovenszkói mentalitás“, mint például Darkó István regényeiben (Deszkaváros, Égő csipkebokor) vagy Tamás Mihály Két part közt fut a víz című regényében. Akadnak olyan regények, amelyekben ez a mentalitás motívumként bukkan fel, ilyen regény Egri Viktortól a Demeter megtérése, vagy Sziklay Ferenc A jöttment című regénye.

Dolgozatom témája szempontjából azok a regények váltak számomra érdekessé, amelyek ezeket a társadalmi változásokat tematizálják. A változások a határ meghúzásából adódnak, így számomra lehetőséget adnak a különböző határhelyzetek és a határ szerepének vizsgálatára. Ezért két regényt választottam dolgozatom elméleti részének gyakorlatban való átültetésére: Tamás Mihály Két part közt fut a víz, valamint Darkó István Deszkaváros című regényét.

Mindkét regény sorsregénynek is tekinthető. A főszereplő egy a történelemnek kiszolgáltatott hős, aki nem akar hős lenni, csak élni szeretné az életét. A körülményeknek és a történelmi eseményeknek kiszolgáltatott hősök, csupán a tisztességüket szeretnék megőrizni és tisztességesen túlélni a történelem sorsfordulóit. Ezek a központi figurák olyan utat keresnek az új országban, ami során erkölcsös és becsületes munkával meg tudják tartani saját és családjuk egzisztenciáját, miközben nem adják fel identitásukat, magyarságukat.

A sorsregény főleg lélektani nézőpontú, ám a történelem keretet ad hozzá. A főhős számot vet benne, melynek formája a vallomás. Ez a regénytípus változatos esztétikai, műfaji és stílári karaktert mutat. A lélektani és kritikai realizmustól egészen a groteszk ábrázolásmódig felfedezhetőek bennük a stílusjegyek. Az elbeszélést illetően a monológ formájú vallomás a jellemző, de gyakori a szociografikus leírás is, valamint az esszébetétek. A valóság leírása is jellemzi ezeket a regényeket, valamint a kisebbségi felelősségérzet ábrázolása, amely a közösségi érvényű tanulságok bemutatásában nyilvánul meg. A személyes sors drámája hozza a közösségi lét pozitív vagy negatív tapasztalatait.

8. Darkó István: Deszkaváros

Darkó István a két világháború közötti csehszlovákiai magyar írónemzedék kiemelkedő alakja. Szentendrén született 1902-ben, majd családjával fél éves korától Losoncon telepedtek le. Tanulmányait Losoncon, majd a pécsi egyetem jogi karán végezte. Az egyetem után visszatért Losoncra, ahol 1923-ban Simándi Pállal és Győry Dezsővel együtt megalapították a losonci Madách-kört. Darkó a Szlovenszkói Magyar Kultúregyesület titkára volt, valamint irodalmi tevékenységet folytatott. Sziklay Ferencsel együtt megszervezték a Kazinczy Könyvbarátok Társaságát, ezt követően pedig a Kazinczy Könyv- és Lapkiadó Szövetkezetet. A „Mi Lapunk” című ifjúsági folyóirat szerkesztője volt, majd 1932-33 között a Magyar Írást is szerkesztette. Munkatársa a Kassai Naplónak és a Prágai Magyar Hírlapnak is. 1939 és 1944 között a kassai Magyar Rádiót vezette. 1945-ben szovjet fogságba esett, szabadulását követően koncepciós perbe fogták, így kénytelen volt áttelepülni Magyarországra, ahol a Magyar Áttelepülési Kormánybizottságnak dolgozott, majd kollégiumi igazgató volt. 1950-től haláláig fizikai munkát végzett.

A korabeli irodalomban novelláival emelkedett ki, de regényeket is írt. Munkásságát 1936-ban Csehszlovákia állami díjjal jutalmazta, így a két világháború közt fennálló Csehszlovák Köztársaságban ő volt az egyetlen magyar származású író, akit állami kitüntetésben részesítettek. A jutalmat az Égő csipkebokor című kétkötetes regényével nyerte el, melynek főhőse egy kisebbségi magyar gazda, aki a nemzetfenntartó erőt képviseli.

Novellái és regényei nyelvezetét szinte mindig a székely és a palóc tájszólás határozza meg. Bírálói ezt gyakran fel is hozták ellene, ugyanis írásaiban keveri a székely és a palóc nyelvjárást. Témái legtöbbször a hegyvidéki szegény életből meríti, de írt a fiatalkori élményekre alapuló gyermekregényeket is. Kedvelt figurái a népi származású hősök, akik képtelenek kitörni a környezetükből, ilyen hősöket elevenít meg a Ferde Torony vagy A szép ötvöslegény című regénye.

Darkó István Deszkaváros című regénye 1938-ban jelent meg Pozsonyban a Tátra Kiadó gondozásában. 2011-ben a Kráter Műhely újra kiadta a regényt az Aranyrög Könyvtársorozat keretein belül. A regényben a kisebbséggé válás folyamatát és a szülőföldhöz való ragaszkodást írja le, a csehszlovákiai magyar közösség alakulását eleveníti meg.

8.1. A regény szerkezete és cselekménye

A regény cselekménye az első világháború utolsó évében, 1918 tavaszán indul. Főszereplője az ifjú tartalékos katona Gáth Tamás, aki utolsó napjait tölti otthon, mielőtt a frontra helyezik. Helyszíne egy kitalált felvidéki bányaváros, Véghely.

Gáth Tamás, a regény főszereplője egy korabeli kritikus, Semetkai József szerint a szlovenszkói magyar irodalom első kisebbségi hőse.

A regény szerkezetileg két részre tagolódik. Az első a *Deszkaváros születése* címet viseli, amelyben Tamás frontra indulása előtti napokat írja le részletes aprólékossággal. Ez a rész rengeteg szereplőt vonultat fel és hiteles korrajzot ad a felvidéki városka utolsó háborús évről. Benne megismerkedünk a Gáth család tagjaival, személyzetével, Tamás katonatársaival és a város lakóival.

A második rész, ahogy a cím is mutatja (*A deszkaváros élete*) a háború után újonnan, háborús célokból deszkából épült városrész életét mutatja be, de ez már az új nemzetállamhoz tartozó vegyes lakosságú város mindennapjait írja le.

A regény a szülőföldhöz való ragaszkodás regénye, valamint a szülőföldön való újrakezdése, bármilyen nehéz körülmények között keljen is ezt megvalósítani. Tamás családja Magyarországra települ, de Tamás nem követi őket. Saját boldogulást keres szülőföldjén, de már nem Véghelyen, hanem az apja által épített barakkvárosban, melyet Végújhelynek nevez el.

8.1.1. Deszkaváros születése

Terjedelmileg az első rész hosszabb, benne megismerkedünk a Gáth család történetével. A család már nemzedékek óta Véghelyen él, apáról fiúra száll az építészmesterség, amelyet Tamás a háború után szeretne kitanulni. A fiú ezt tekinti saját személyes sorsaként, nem tiltakozik ellene és nem is tud mást elképzelni.

Az olvasó betekintést nyer a katonák laktanyai életébe, ahova a háború még nem ért el, viszont bármelyik pillanatban érkezhetsz az utasítás a kivezénylésre. A háborút csak az újságcikkekből és a már frontot megjárt katonák beszámolójából ismerik. Az első rész harmadik fejezetében a katonák egy háborút megjárt társuk javaslatára mókából felöltik a régi hadi egyenruhákat. Tamás, mint hadnagyuk felelősségre vonja a mókát kiöltő katonát, aki így felel:

„Ide nézzén hadnagy úr, ilyen rongyokat kapunk. Azért ajánlottam nekik, hogy mindjárt a legrégibb vacakokba öltözzenek fel. (...) Az elejétől kint járok, nem lógok

*itthon...Utóbb már sehogy sem megy a dolog. Rongyokba didergünk, a gyomrunkba dürrgemüze is kevés jut... (...) Voltam a hadosztállyal a franciáknál is. Uram, ott már tankok vannak. (...) Géperejű bérkocsi: a tank...Azért mondtam úgy, hogy mi még úgyszólván az elöltöltő puskáknál tartunk. Ha már ócskaságokkal kell bajlódunk, vegyük fel a rezes csákokat...Azért ajánlottam, hogy ne álljunk meg a csalántoaletnél, hanem vándoroljunk még hátrább.*¹⁹

Ebből kiderül a magyar hadsereg elmaradottsága, valamint hogy esélye sincs a győzelemre. Tamás ekkor gondolkozott el először azon, hogy mi lesz az országgal, ha a háborúból vesztesen kerül ki:

*„Most töprengett először azon, hogy miképpen végződhetik a város, az ország, a nép számára ez a szerencsétlen háború. Jókorát ütött a szívére az újszülött gondolat: a körülötte lévő egész világ elveszhet egy végső és talán nem is távoli veszteségben.*²⁰

A móka után Szigethy kapitány büntetésként mindenkire, még az irodistákat sem kímélve, adta ki a parancsot a másnapi indulásra a frontra. Századuk a „lógós” megnevezést kapta, hiszen legszivesebben mindegyikük elkerülte volna a háborút és a frontra való vezénylést.

Tamás hazarohant az események után, ahol apja már várta őt családjuk egyik régi barátjával, aki a hadseregnél őrnagyként szolgált. Apja és az őrnagy szépen elterveztek mindent, hogy Tamásnak ne kelljen a frontra vonulnia. Az őrnagy ismeretségével és apja építészeti megbízásával elkerülhette volna a fronton való harcot. Apja Véghely mellett egy katonai barakkórház építését kapta megbízásul, amibe be tudták volna vonni a fiút is. Tervükben a fiút a Beszkidek hegyeibe küldték volna, felügyelni a faanyag kitermelését az őrnagy erdeiből és a gond nélküli szállítást. Az őrnagy elintézte volna a hivatalos odavezénylést, amely távol tartotta volna a fiút a fronton való harctól. Gáth Tamásban viszont a felelősségérzet ettől sokkal nagyobb a százada iránt, hevesen tiltakozott apja terve ellen:

„Nem engedelmeskedhetem. Más parancsnak kell eleget tennem!”²¹,

majd így magyarázza:

„Értse meg őrnagy úr, Aladár bácsi! Olyan dolgok történtek, amelyek becsületbeli kötelességeemmé teszik, hogy a végsőig kitartsak... Lógóst akartok csinálni belőlem?

¹⁹ Darkó István: Deszkaváros. Kráter, Pomáz 2011, 28.

²⁰ Darkó 29.

²¹ Darkó 78.

(...) De hát hogyan gondoljátok ti azt? meglógni a Beszkidekbe? Cserbenhagyni a rongyos bakákat, akik ma bezárkóztak a sárga raktárba? Maskarába öltöztek, leitták magukat, és elkeseredésükkel legyőzték Szigethyt is. Annyira, hogy most beáll közéjük. Azt gondoljátok, hogy most majd elbújok, és messziről lesem őket. (...) Ne unszoljanak arra, hogy gyáva és hűtlen legyek. Ne akarjanak kitenni annak, hogy Furuglyás, a kedves kis rongyos gnóm, aki beleénekel Szigethy arcába, azt mondhassa: „Gáth hadnagy úr is meglógott.” „²²

Tamás utolsó éjszakáján szülővárosától vett búcsút. Kihallgatta a szerelmeseket, hogy búcsúznak egymástól és fogadnak egymásnak hűséget. A szerelmespárok között találta nagy meglepetésére testvérét, Esztert és a szlovák nyelvű kocsisuk fiát, Kepenya Lajost. Tamás is szeretett volna búcsút venni kedvesétől, Badinyi Kláritól, de őt nem találta otthon.

A regény másik szála ez a szerelmi szál, viszont ez nagyon töredezett, nem teljesen világos az olvasó számára. A hazaszeretet a mozgatórugója a történeteknek és nem a szerelem.

Hazafelé vette az irányt, besurrant a házba, ahol titkon meglátta édesanyját és az őrnagyot. Ezután apjával mély beszélgetést folytatva rájött, hogy a családi életük szinte csak felszínes és tulajdonképpen senki nem tud a másiktól semmit, csak az anyagi jólét tartja őket egyben. Ilyen felfedezés volt Tamás számára Eszter érzelmei Kepenya Lajos iránt, valamint anyja és az őrmester közötti kapcsolat felfedezése. Apja elmesélte neki, hogy bátyja, Sándor miért hagyta el a családi fészket. Rájön, hogy anyja hűtlensége az őrnaggyal nem csak egyszeri eset. Tamást ez csak megerősítette abban, hogy a család egymáshoz fűződő kapcsolata nagyon laza és törékeny. Kizárólag a családi hagyományok, apja mestersége és az anyagiak kapcsolják össze az egyes családtagokat. Ugyanakkor egész életében arról volt meggyőződve, hogy Vég hely családjá otthona, családját és otthonukat semmi nem döntheti romba. Ezen a ponton felismeri, hogy a háború családjá otthonát is fenyegetheti, valamint családjuk és egymással való kapcsolatuk nagyon is törékeny. Ez egyfajta világnézeti válságba sodorja, ahol a kiút egyértelműen a háborúba és az ott remélt önmeghatározás felé vezet, tehát semmiképp sem vállalhatja el a feladatot, amelyet apja szeretne rábízni.

²² Darkó 79.

Az öreg Gáth beavatja a fiút a barakk-kórház építkezéseinek terveibe. Az idősebb Gáth a barakkvárost Véghely mintájára tervezte. Minden jellegzetesség, ami Véghelyen megtalálható az megtalálható a barakkvárosrészben is:

„A barakk-kórházat ugyanúgy képezem ki, természetesen méretében kisebbnek és egyszerűbb formában. Az öreg ükapa-Véghely mellet fióka-Véghely születik.”²³

Tamás még ezen az éjszakán a városba ment nyugtatni magát, kikapcsolódni, ahol összeismerkedett két szlovák ajkú vándormuzsikussal. Kiderül, hogy a két muzsikus féltestvére gimnáziumi szerelmének, így hamar összebarátkoztak és együtt vigadtak. A Víg Vadászban csatlakozott hozzájuk egy öreg szobafestőművész és szabó, Csóka Bálint. A kocsmában már rajtuk kívül más vendég nem tartózkodott. Csóka Bálint ötletéből felkeltették a szomszéd szobában alvó pincér lányt, akit reggelre holtan találtak. Gáth Tamás az alkohol miatt nem tudott visszaemlékezni semmire, katonai rangja miatt csak kihallgatták, nem vonták felelősségre. A jegyzőkönyvbe csak azt írták bele, ami nem adott okot további kérdésekre. A gyilkos Csóka Bálint volt, aki a lányt egy szabóollóval ölte meg. Ebből kifolyólag a jegyzőkönyvbe vételkor Tamás visszaemlékezik gyermekkorára, mikor szemtanúja volt egy gyilkosságnak, amely mély nyomot hagyott benne:

„Amikor a bíróságon két fogházőr között eléje állították a bozontos embert, Tamás reszkette kiáltotta: „Igenis ő volt, láttam, ő volt!”²⁴.

Tamás a multságuk fogyasztásának árát Csóka Bálintnak adta, akinek továbbtáncolnia kellett volna a vendéglősnek, Vadász úrnak. Vadász úr szlovák nemzetiségű, durva ember, nem kapta meg a pénzt. Amit a regény végén majd Tamástól akar behajtani.

A kivезénylés reggelén mindenki kikísérte a háborúba induló szeretteit, Tamás apja azonban nem búcsúztatta el fiát. Anyja és testvére kísérte őt a háborúba, apja neheztelt rá, mivel szembeszegült elhatározásával. A vonat, amellyel a katonák utaztak, azon a területen haladt keresztül, ahol az idősebb Gáth a barakktelepet építette. Tamás az ablakon kinézve megpillantott egy lovas:

„Két kézzel intett Tamás, és teli marokkal úgy dobálta a lovas ember felé megkövesedett búcsúszavait, miként imént az állomáson elhagyott asszonyok a vonat után. A lovas ember mozdulatlanul nézte a lejtőnek szaladt katonavonatot.”²⁵

²³ Darkó 99.

²⁴ Darkó 140.

8.1.2. A deszkaváros élete

A második rész a háború után játszódik. A háborúból hazatérő Tamás otthonukban a szlovák nemzetiségű cselédlányon kívül nem talált senkit. Tőle tudta meg, hogy családja Magyarországra menekült, mint azt tette az összes többi tehetősebb magyar család. Tamás családja házában várt búskomoran szüleine. A háborúból hazatérve nem evett, nem aludt, csak búslakodott. Szülei pár nappal az érkezése előtt mentek fel Pestre, Marikának, a cselédlánynak azt mondták, hogy egy hét múlva jönnek. Közben Tamás hazatért, de a szülők az egy hét elteltével sem érkeztek meg. Indulásuk előtt még sürgönyt küldtek Tamásnak, hogy Pesten találkozzanak, de ezt Tamás nem kapta meg. A vonatállomáson Barinkótól megtudta, hogy:

„Két nap óta egészen megszűnt a forgalom. Mintha elvágták volna. Csak lefelé mennek, kifelé.. (...) Mindenre rájött a futhatnék.”²⁶

Barinkó megkérdezte Tamástól azt, amin Tamás már hazaérkezése óta töprengett:

„Mik a terveid, Gáth?”²⁷

Tamás bizonytalanul válaszolt:

„Apám munkáját folytatom”²⁸.

Barinkó az egyszerű szlovák nemzetiségű katonából lett vasutas mondja ki a regény fő mondanivalóját:

„A háború vége minden egyes ember számára az újrakezdés feladatát teremti meg. Nem lesz az, hogy beülök apám karosszékébe. Folytatni a régit nem lehet. Öregnek fiatalnak oda kell állni az indítóvonalhoz, ha végleges módon nem akar lemaradni. Új versenyfutás kezdődik. Nincs kiásott meder, előre elkészített kényelmes családi út, gazdagság nyújtotta biztosított jövő...Kérdés, hogy apád hozzákezdhet-e megint az építkezéshez.”²⁹

Tamás, a vasútállomásról hazaérve apja dolgozó szobája felé vette az irányt, amely a padlástérben volt kialakítva. Itt apja munkaeszközein kívül megtalálta a nemzeti színű és a fekete zászlót, amelyet a múltban gyakran használtak. Egyfajta szimbolikus cselekedetként kidugta a szellőztető nyíláson keresztül.

²⁵ Darkó 160.

²⁶ Darkó 170.

²⁷ Darkó 170.

²⁸ Darkó 170.

²⁹ Darkó 171.

„Kinek, hová, miért integetett a zászlóval? Hajdani emlékvágai, régvolt, bolondos, éber gyermekálmai egybefolytak felnőtt tanácstalansága csendes, perzselődő kínjaival.”³⁰

A lobogó olyan súlyosnak tűnt neki, hogy nem bírta tovább tartani, eleresztette, az pedig az utcára zuhant:

„–Elveszett. Elveszítettem. Elpusztult – ilyen apró horgokkal próbált megkapaszkodni szétáradt gondolataiban.”³¹

Tamás itt nemcsak a zászló elvesztését tudatosította, hanem az elképzelt jövőképek elvesztését is, mindent amit a háború végezetéig szilárdnak és megmásíthatatlannak hitt:

„A háborúra, családjára, a zászlóra, Badinyi Klárira, önmagára gondolt váltakozva, és egyformán a veszteség fájdalomával.”³²

Miután feleszmélt már a fekete zászlót lengette ki az ablakon vesztesége kimutatásának jeléül.

A zászló elvesztése után hirtelen nagy zsivalyre lett figyelmes, cseh katonák lepték el a házat, akik pont akkor jártak arra, amikor a zászló kizuhant az ablakon. A katonák közül egy tiszt Tamást rendre intette:

„Mint egyik tiszt a másiknak, ezúttal még semmi kellemetlenséget sem akarok okozni önnek. De elég legyen! Térjen, kérem, az eszére. Lásza be, hogy mi, csehek itt rendet akarunk teremteni. Az államfordulat nagyon idejében következett be, mert itt minden felbomlott.”³³

A tiszt nem vonja Tamást felelősségre, hiszen ő is katonatiszt, azonban kihangsúlyozza, hogy ők csehek és a rendfenntartás az ő kezükben van, megváltoztak az erőviszonyok.

Tamás e történések után megbetegedett, két hétig ágynak esett. Ápolója a szlovák cseléd lány volt, aki mellette maradt és vitte a háztartást szülei távollétében is. Tőle tudta meg egyik katonatársa és egyben Marika, a cseléd lány szerelmének a halálhírét. Bíró Pali megígértette Tamással, ha nem térne haza a háborúból, vigyáz Marikára. Ezt az ígéretét nem sikerült betartania. Itt is egy szerelmi vonulatra lesz figyelmes az olvasó, amely nem tud teljesen kibontakozni. Csak azt tudjuk meg, hogy Bíró Pali az utolsó

³⁰ Darkó 173.

³¹ Darkó 174.

³² Darkó 174.

³³ Darkó 176.

éjjelen megígértette Marikával, hogy nem ül többé hintába, ha Pali nem tér haza, valamint senki mást nem szeret, kizárólag az úrfit, Tamást. Tamás tudott erről az ígéretről, mégsem tudott Marikáról gondoskodni, ezért a lánynak nem volt más választása, mint egyedül továbbálnia. Ezután csak utalások történnek Tamás lelkiismeretfurdalására a lány végett.

Szüleitől ezután sem érkezett értesítés, határzár volt életben, se ide sem oda nem továbbították az üzeneteket. Aznap épp hetivásár volt a városban, amelyre a háború előtt a magyar városi urak mindig összegyűltek és intézték a város ügyeit. Most az urakat nem lehetett látni. Tamás csak Mikola Jónással találkozott össze, aki épp a vonatállomáson az indulásra várt. Tamás tőle megtudta, hogy már majdnem minden magyar úr és tehetősebb család elköltözött:

„Hová utazik mostanában a magyar? Elköltözünk, fiam, vagonba szállunk mi is, mint a többiek.”³⁴

Tamás még mindig nem értette meg, hogy szülei miért nem jönnek vissza és, hogy miért is menekül mindenki.

Az író a harctéri képeket, amelyeket Tamás a háborúban átélt csak sejteti az olvasóval. Valószínűleg Tamás a háború szörnyűségei miatt sem képes felfogni az új helyzetet. Abba a társadalomba, közösségbe szeretne visszakerülni, ahonnét a háborúba indult és nem képes elfogadni a háború okozta társadalmi változásokat.

Ebből a melankólikus hangulatából egy kissé Furuglyás, volt katonatársa szakítja ki, mikor esküvői tanúként hívja Tamást:

„Emlékező múlt és bizodalmas jövő volt egy szuszra Tamás szemében is. Jelenvalóságában összeolvadt a két véglet, és a vigasztalódás reményét ontotta gyatra kis lénye.”³⁵

Az esküvő után az ebéd az ifjú pár otthonában volt felszolgálva, amit az egykori barakk-kórház épületeinek egyikében alakított ki Furuglyás. Tamás most először járt az apja által építtetett barakkvárosban, apja szavai jutottak eszébe:

„Önálló, különálló város lesz. Sebesen született, villámgyökerű új város...Megteremtem őt Véghely képére és hasonlatosságára. Azt is mondhatom, hogy Véghely szüli őt, az

³⁴ Darkó 180.

³⁵ Darkó 184.

anyaváros. Gyermekváros jön a világra, s a neve ilyenképpen is hangozhatik: Végújhely.”³⁶

Tamás Furuglyástól megtudta, hogy a sebesült katonák már elhagyták a telepet, de új lakói, a megszorult, Véghelyt elhagyni kényszerülő lakosság hamarosan elfoglalja az új várost. Furuglyás új vállalkozásba kezd a telep területén, kantint nyit a Víg Vadász mintájára épült épületben. Tamást ezek a tervek és a barakktelep látványa új lendülettel és reménnyel tölti el.

A lakodalom után, otthon az ágyában fekvé jón rá, hogy a világ teljesen megfordult körülötte. Számára Véghely már nem nyújt otthont többé, hanem egy új, családjától teljesen független életet kell kezdenie az új városban, amely ugyanakkor elődei hagyatékának mintájára épült. Tudja, hogy ez szülőföldje, amit nem szabad elhagynia, itt kell érvényesülnie és saját egzisztenciát teremtenie, példát kell mutatni a többiek számára: „A barakktelepen Véghely mintájára új város növekedett, s a Pirosló alatti helynek megfelelő utcában rá is várakozik ott egy épület. Valamelyik közelgő napon megkezdí életét újhelyi hajléka.”³⁷

Ezt érzi Tamás új kötelességének, és ahogy azt már az előzőekben is láttuk, a főhős kötelességtudata rendkívül erős.

Pár nap múlva az idősebb Gáth hosszú idő után hazaérkezett, de csak a ház és a benne lévő értéktárgyak értékesítése miatt és, hogy fiát elvigye magával Magyarországra. Elmagyarázza fiának miért hagyták el otthonukat, és azt is, hogy minél előbb vissza szeretne térni Magyarországra, ahol egy társas irodát készülni nyitni. Tamás viszont nem értett egyet apja terveivel most sem, kötelességtudatból ismét szembe szegült apja akaratának. Apja próbálta jobb belátásra bírni ésszerű elvekkkel:

„Értsd meg, hogy ennek így kell lennie. Nézz körül, itt nincs már mit keresnünk. Ésszel kell élnünk.”³⁸

Tamás nem érti apja racionális érveit, ő inkább a szívével gondolkozik és apjának azon szavaival vág vissza, amelyeket a frontra vonulása előtt mondott neki:

„Emlékszel-e akkori beszélgetésünkre is? Véghelyről mondtad, hogy ez a mi szilárd otthonunk. Most egyszerre nem az? Azt mondtad, hogy földrengés sem teheti mássá.”³⁹

³⁶ Darkó 186.

³⁷ Darkó 190.

³⁸ Darkó 193.

³⁹ Darkó 193.

Gáth János jellemében egy erősen gyakorlatias és racionális ember, ezért is döntött a menekülés mellett. A Pesten töltött idő alatt megbizonyosodott róla, hogy szülőföldje hazájától való elszakítása nem pillanatnyi állapot, ahogy azt abban az időben sokan gondolták, hanem valós és maradandó. Ezért döntött a kitelepülés mellett, bármilyen nehéz döntés is volt számára. Fia teljesen más jellem, ő inkább a szívére hallgat és nem tudja elhagyni szülőföldjét, amely iránt felelősséget érez. Mikor apja arra kérte, hogy maradjon a szülőföldjén és ne menjen a háborúba, akkor elment, viszont mikor arra kérte, hogy menjen vele, hagyja ott szülőföldjét, és kezdjenek új életet a magyar fővárosban, nem akar elmenni. Apja nem érti fia makacsságát:

„Nehéz kiszakadni a megszokott talajból, máshol gyökeret eresztetni, de nekem nehéz ez, az idős embernek, nem neked a fiatalnak...Engedjem, hogy itt maradj?! Mekkora értelmetlen gondolat ez! Nézd meg, nemcsak a tisztviselők mennek el, hanem mindenki, aki előrelátó. (...) Nemcsak ésszerű, de kötelességünk is így határozni. Az ember nem fa vagy növény, hogy ha kivágjuk, vagy átültetik, kiszárad.”⁴⁰

Tamás nem ért egyet apjával, aki kizárólag az anyagi indokok miatt hagyta el szülőföldjét. Tamást valószínűleg a felsimerés, hogy családja összetartó ereje kizárólag az anyagiaktól és törékeny kapcsolatoktól függ, segített döntése meghozatalában. Darkó István Gáth Jánost egy gyökerét elhagyott fához hasonlítja, aki önmagát vágta ki gyökerei közül.

Tamás egy pillanatra elbizonytalanodott maradását illetően, egészen addig, ameddig a vasútállomáson össze nem találkozott Barinkóval. Az író ismét Barinkóval mondattja ki a regény fő gondolatait:

„A véghelyi magyarok jó kétharmada elgurul tőlünk...Ekkora menekülés már érthetetlennek tűnik fel előttem. Nem mondom, az állami tisztviselők közül sokat át is helyeztek, de megyen már, akinek nem is kell. Nem gondoltam volna, hogy ti is. A Gáth név beletartozik a véghelyi polgárság történelmébe. Apád független ember, nem szép, hogy ő is elszalad. Igaz, hogy a változás a ti számotokra nem lesz előnyös, de milyen szeretete a szülőföldnek, amely ilyen kevésbé ragaszkodik?”⁴¹

E mondatok hallatán válik Tamásban elhatározássá, hogy nem követi családja példáját és nem hagyja el szülőföldjét. Apja két hónap haladékot ad neki, hogy eldöntse mihez kezd és utánuk menjen.

⁴⁰ Darkó 194.

⁴¹ Darkó 196.

Tamás döntésképtelensége főleg abból adódik, hogy tudatosítja, hogy a háborúba indulásig a megszokott kulturális koncepcióik már érvényüket veszítették, többé nem érvényesek. Újakat kell létrehozni, erre azonban még nem áll készen, túl hirtelen a változás számára. A számára eddig teljesen megszokott és elfogadott társadalmi rend felbomlik, de egy új, másfajta rend már születőben van.

Gál Éva a szlovákiai magyar regényekről írt tanulmányában arra világít rá, hogy maga a Gáth név is egy szimbólum, amely a megmaradás dacára utal, amellyel az író a szlovákiai magyar mentalitást is ki szeretné fejezni. (Gál 2012, 34.)

Ezután az olvasó betekintést nyer a barakklakások mindennapjaiba és közelebbről megismerkedik a regény első felében már katonaként szereplő Grendával és feleségével Zuzkával. Grendát a regény elején lelki bajoktól gyötrődve ismerte meg az olvasó, szorongásai azonban újdonsült felesége mellett gyorsan elmúltak. Ügyesen megélhetést teremtett, vett egy saját autót és a helyi tehetősebbeket kezdte el fuvarozni, felesége gyermeket vár. Az ő mindennapjain keresztül mutatkozik meg az egyre sűrűbben lakott barakkváros élete.

A fordulóponthoz Grenda és a barakkváros életében akkor jut el a regény, mikor Grenda találkozik egy újdonsült barakklakó kislánnyal. Apja rendőrtiszt volt a városban, ám az államfordulat után hamar elszegényedtek, így kénytelenek voltak ők is kiköltözni a barakkvárosba. A kislány egy babaszerű tárggyal játszott, miközben Grendával beszélgetett, amikor is Grenda megpillantotta, hogy a kislány babája egy háborúból visszamaradt kézigránát. Megpróbálta elvenni a kislánytól, de ő elszaladt vele és felrobbant a kezében. Ekkor érkezett meg Tamás kevéske holmijával a barakktelepre. Ez a tragikus esemény Grendát ismét visszalökte pszichikai gyötrődései közé, olyannyira, hogy pár héten belül öngyilkosságot követ el. A feleségét, Zuzkát és születendő gyermekét Tamásra bizza. Megígérteti vele, hogy biztosítja a megélhetést nekik, melyhez ott volt az autó pénzkereseti lehetőségként. Grendáék lakásából leválaszt egy kis részt magának, így él együtt Grenda özvegyével. Az asszony végzi a házimunkát, Tamás pedig sofőrként keresi a kenyeret mindkettőjük számára.

Véglegesen elhatározza, hogy a barakkvárost választja otthonául és ezt levélben tudatja szüleivel is:

„Útjára bocsájtotta a hírvivő levelet, elindult más élete rendelkező iratát. Elmegyen a közeli határon túlra, és elmondja a levél, hogy miképpen ültette el magát a véghelyi határba, a deszkafalú új városrészben a letört ág, az itthon maradt hajtás.”⁴²

Ezután egy új élet kezdődik számára, amely mindennapi kemény munkával jár. Mindenki csodálkozik, hogy nem költözött el családjával és inkább a nehezebb utat választotta, mellyel minden nap szembe kell néznie. A kérdésre hogy miért is maradt, így válaszolt: *„Nekem itt kellett maradnom. Elölről kell kezdenem, úgy ahogy lehet.”⁴³*

Grenda özvegye időközben mély érzelmeket kezd táplálni Tamás iránt, amelyre Grenda utolsó szavaival is biztatta őt. Zuzka arról ábrándozik, hogy lebontsák a falat, amely elválasztja őt és Tamást. Egy nagy titka is volt Zuzkának, amelyet nem mert megosztani Tamással. Vadász Jani, a Víg Vadász vendéglőse, még Grenda előtt elvette tőle erőszakkal a becsületét. Röviddel Grenda halála után ismét megkörnyékezte Zuzkát. Tamás a szomszéd szobában végighallgatta az egészet, de nem tett ellene semmit. Vadász Jani nagytermetű, erőszakos ember. Zuzka szégyenében írt egy levelet Tamásnak, melyet átdobott a falon és útnak indult, de soha többé nem tért vissza. A levélben a lakást és az autót Tamásra bízta. Tamásban a lelkiismeret-furdalás már két lány miatt él tovább.

A Víg Vadász vendéglőse a következő napon ismét felkeresi Zuzka lakását, de ott már csak Tamást találja, akit rögtön kérdőre is von:

„Befurakodik a szerencsétlen Grenda bizalmába, utána a feleségét is bolonddá tartja, megfeji a szegény egyetlen vagyonát, az autóját, és itt akar selyemfiúskodni. Van magának szeme? Az apját az egész város tisztelte, de magából mi lett?”⁴⁴

Ebből is kiderül, hogy Vég hely lakossága nem értette Tamás miért maradt és nem utazott el családjával együtt. Vadász Jani fel is teszi neki a kérdést:

„Mit keres itt a telepen?”⁴⁵

Tamás önmagának meg tudta válaszolni ezt a kérdést, de egy ilyen haragtól és alkoholtól izzó ember nem fogta volna fel. A magyarázat valahogy így hangzott volna:

„Vagy csak annyit szóljon, hogy a külszínre láthatatlan vég helyi földrengés után egyes-egyedül csak itt maradhatott ő biztonságosan, az apja alkotta barakk-kórház deszkafalú,

⁴² Darkó 210

⁴³ Darkó 216

⁴⁴ Darkó 247.

⁴⁵ Darkó 248.

földdel töltött oldalú, életre szánt, tiszta fehér és bizodalmas környezetben? Ahová begyülekezett már mindenki, aki az egyetlen Gáth-ivadékhoz hasonlatosan nem akart vonatra szállni és hűtlenné váltan továtúnni a világban. Hanem inkább itt kapaszkodott, helyet ásott és falat emelt magának.”⁴⁶

Ezekből a mondatokból szintén Tamás szülőföldje iránt való ragaszkodásáról kapunk tanúbizonyságot, amelyet sokan nem értettek meg. Mindenki tudta, még Tamás maga is, hogy a maradás nehéz anyagi körülményeket és boldogulást von maga után, mégis a szülőföld szeretete erősebb volt Tamásban, mint a józan ész és az anyagi érdekek.

Vadász Jani elolvasta a levelet, amelyet Zuzka írt Tamásnak. Belőle kiderült, hogy Zuzka mennyire vágyakozott Tamás után. Zuzka pontosan megindokolta miért szereti Tamást: *„Azért, mert hogy tudom, hogy ki voltál odabent a városban, hogy milyen nagy családból vagy, és mégse néztél le minket. (...) Azután nem restellted ideköltözni, velünk egy fedél alatt kínlódni, és azt is láttam, hogy az egész telep, kezdve Furuglyáséktól egészen Selmeczyné özvegy tanárnéig, mindenki megbízhatott benned, és megtetted nekik, amit kívántak...”⁴⁷*

Ez a vendéglősben hatalmas dühöt szított, követelte a kivezénylésük hajnalán tartott multságuk árát is, amit végül Tamáson vert le. A barakktelep lakói fogták le végül a vendéglőst, hogy ne verje agyon Tamást.

A deszkaváros lakói szépen berendezkedtek új otthonaikba, esténként tanácskozást tartottak, miközben tábortűz mellett melegedtek. Voltak köztük olyanok is, akik az államfordulat előtt olyannyira büszkék voltak, hogy még csak nem is köszöntek a másoknak. Itt a deszkavárosban azonban mindenki egyenlő volt. A legnagyobb utat mégis Tamás tette meg. Furuglyás így írja le Gáth Tamást:

„Ő az, akire legigazabban illik, hogy nagy volt, és most kicsi, de csak kívülre. Gazdag volt, és most szegény. De azután fordítva is igaz ez.”⁴⁸

A regény utolsó fejezetében és egyben végkifejletében, miután a barakklakók megmentik Tamást a Vadász vendéglőstől, egy közösség születésének lehetünk tanúi. Ez a közösség felelősséget vállal egymás iránt és nem hagyja bajban a másikat. Tamás újult erővel ismeri fel ezt és látja feladatának e közösség védelmezését:

⁴⁶ Darkó 248.

⁴⁷ Darkó 251.

⁴⁸ Darkó 241.

„–Végújhelynek kereszteltem deszkavárosunkat – kiáltja –, kinyilvánítom önállóságát és azt a szándékunkat, hogy hajlékot és védelmet adjon mindenkinek, aki odakint elveszítette...”⁴⁹.

Az új város neve, Végújhely, metaforává növi ki magát a regényben. Az egzisztenciáját veszített magyarok végső menedékeként, ahol egy új életet kell felépíteni. A regényben nincs kimondva, hogy a barakkváros új lakói magyarok vagy szlovákok, de a történelmi háttér ismeretével valószínűsíthető, hogy magyar nemzetiségűek. A lényeg, hogy a barakkvárosban mindenki egyenlővé válik, függetlenül attól melyik réteghez tartoztak. Az új közösség kialakítása magától adódik számukra, mivel egymásra utaltak, nem számít, hogy a háború előtt gazdagok voltak vagy szegények. Meg kell tanulniuk együtt élni és közösen vállalni a kisebbségi sorsot, új egzisztenciát teremteni, még ha a körülmények nem is kedvezőek.

Berkó Sándor a regény megjelenését követően a következőket írta kritikájában: „Egy megújuló magyar társadalom szép eposza ez az új Darkó-regény.”⁵⁰

A regény az időbeli visszaemlékezések miatt nagyon fonákos, nehéz nyomon követni az események időrendiségét. Az író egyik bekezdésben a történet jelenében kalandozik, míg a másik bekezdés feltételezhetőleg már a múltban történt. Ilyen fonákos részek például a hadiérettségi, amit az olvasó nem tud elhelyezni a történet idejében, így feltételezhető, hogy a múltat írja le. Visszaemlékezések közé tartozik a gyermekkorban átélt trauma is, mikor egy gyilkosság szemtanúja volt a főszereplő. Tamással a regényben nagyon sok helyen találkozunk úgy, hogy a főszereplő saját magát szemléli gyermek fejjel, vagy épp fordítva felnőttként gyermeki énjét. Az író ezen sajátos időkezelése által kitágítja a cselekményidőt, néha ezek a fonákos visszaemlékezések vagy sejtelmes jövőképek határozzák meg a szereplők lelki világát.

Tamás hatalmas fejlődésen megy keresztül a regényben. Az ő fejlődésén keresztül mutatja be Darkó az első világháború utáni magyar kisebbségi kultúra szemléletbeli változásait is. A nagypolgári származású Tamás hogyan talál otthonra a kisemmizettek között, majd hogyan válik fokozatosan tanulás és rengeteg munka által a vezetőjüké. Gál Éva szerint Tamás fejlődésén keresztül mutatja be az író az újonnan kiépült szlovenszkói mentalitást, amely „szociálisan érzékeny, nem riad vissza a

⁴⁹ Darkó. 258.

⁵⁰ Berkó Sándor: MNap 1938. szept. 7. 212. sz. 4.

munkától, ugyanakkor művelt, ugyanakkor a magasabb kultúrkörökkel is lépést tartó”⁵¹
(Gál 2012, 30)

Darkó a regényében egy nagyon széles társadalmi rétegbe nyújt betekintést. Szereplői ugyanakkor nem teljesen kidolgozottak, ahogy azt már fentebb tárgyaltam, a figurák nagyon zavarosak, mint ahogy Tamás jelleme is. A regény szerkezetileg sem tökéletesen előkészített. Az első rész, a bonyodalom előkészítése túl hosszú, majd a második rész nem teljesen kidolgozott, kifejtetlen marad. Felesleges részletekbe merül az író, ahelyett hogy a fontosabb dolgokat fejtené ki bővebben. (Gál 2012, 34.)

Darkó István a regényben nem csak a magyar szempontokat mutatja be, Barinkó, Bránszky ügyvéd és Kepenya Lajos szerepeltetésével a szlovák nézőpontok is helyet kapnak a regényben. Barinkó így vélekedik az államfordulatról:

*„Ugyan kérlek – mondja Tamásnak – most más viszonyok következnek. Elég is volt abból, ami eddig volt. A fordulat csak igazságosabbá teheti a helyzetet. A földről van szó, nem másról. A földről, amelyen a város épült és földről szólva, csak helyeselni lehet a váltógazdaság elvét. Forgatni kell a földet, az embereket is. Alulról föl és föntről le, így értem a felváltást.”*⁵²

Kepenya Lajost a hegyvidéki szláv emberek háború végezetéhez közeli tervei és bizakodásai foglalkoztatják, mint ahogy Bránszky ügyvéd lányát, Ancsit is.

Tamást nagy meglepetés éri, mikor Grenda kocsijával egy esküvőbe hívják fuvarozni, ahol a menyasszony Bránszky Ancsi, aki Tamás háborúba menetele előtt nem félt kimutatni érzéseit Tamás iránt. A vőlegény pedig egykori kocsisuk fia, Eszter húga kedvese Kepenya Lajos.

8.2. A határ különböző megjelenése a regényben

A vizsgálatom tárgya a határ és ennek különböző megjelenési formái. A határt, ahogy azt a bevezetőben már tárgyaltam lehet rengeteg módon értelmezni. Dolgozatomban főleg arra szeretném felhívni a figyelmet, hogyan alakította az új, fizikai határ az emberek életét, hogyan viszonyultak hozzá. Ezen belül fontosnak tartom az emberek közti elhatárolódás bemutatását is. Ezt pedig társadalmi, szociális síkban és a nyelvi, nemzeti kérdés szempontjaiból figyelemmel követve.

⁵¹ Gál Éva: A két világháború közötti csehszlovákiai magyar regény. AB-Art Könyvkiadó, 2012, 34.

⁵² Darkó 171.

A regény helyszínéül szolgáló város, Véghely több szempontból is határváros. *„Dél felé az első falu tisztán magyar, északra viszont már tisztán szlovák. A nyelvi határ szélei a mi városunkban egymásba folynak.”*⁵³

A nyelvhatár szempontjából a magyar és a szlovák nyelvhatáron helyezkedik el, ami azt jelenti, hogy a lakosai nyelvhasználata nem egyöntetű. A lakosság egy része a magyart, másik része a szlovákot használja, de vannak keveredések is a nyelvek között. A regényből ugyanakkor nem derül ki, hogy az egyes szereplők, még ha szlovák nemzetiségűek is, milyen nyelven beszélnek. A szlovák magyar nyelvbe való keverésére viszont találni néhány példát a regényben, de valószínű ez is csak a töredéke annak, amelyet a valódi nyelvhatáron használtak, használnak. Ilyen például Mikola Jóska búcsúzása Véghelyről:

*„Zbohom, Véghely!”*⁵⁴

A regényből az sem derül ki, hogy az egyes szereplők, vagy például a magyar nemzetiségű főszereplő mennyire beszélt vagy értette a szlovák nyelvet.

Maga a város földrajzilag is a határon helyezkedik el:

*„Véghely a kétfajta nép és a kétfajta vidék határán épült város, akkor még sokkal inkább szítt a sík földdel uralkodó érzelmeihez, mint a hegyvidékéhez. Öntudatlan nyugalomban élt még akkor, olyan szép, természet környezetében, amilyent csak a hegygel ölelkező síkság szerelmes nésza hozhat létre.”*⁵⁵

Így Véghely egy metafora szerepét tölti be, mely a kettős határhelyzetre utal. A sík vidék és a hegyek találkozásán épült város utal egyből a két nép, a magyar és a szlovák népre is, ami hozza magával a nyelvhatár fenntebb említett kérdéseit is.

Ugyanakkor az idézetből, ami a regény elején található, kiderül, hogy a város még inkább kedvezett a magyar lakosság számára, a sík vidék felé, Magyarország felé kedvezett jobban, mint a hegyvidék lakosságának. Ez a háború után azonban teljesen megfordul és ezért is szükséges a sík vidéken épült barakk-városba való kitelepülés a magyar nemzetiségűek számára.

Viszont érdemes elidőzni és azon elgondolkozni vajon milyen volt a szlovák nemzetiségűek viszonya a magyar államhoz és vezetéshez. Ezt a regényből Bránszky ügyvédre való leírásból ki lehet következtetni. A szlovákok képviselőjükként akarták

⁵³ Darkó

⁵⁴ Darkó 197.

⁵⁵ Darkó 47.

megválasztani, amit azonban saját tésvére hiúsított meg. A világháború kitörésekor bankot alapított, pénzt, kölcsönt adott a hegyvidéki szlovák parasztnak. Ezt az akkor még magyar érdekeket szem előtt tartó város nem nézte jó szemmel és fellázadtak az ügyvéd ellen. Lassacskán azonban mindenki hozzá szokott a bankhoz, megtanultak vele együtt élni, úgy ahogy a szlovák és a magyar lakosság is együtt tudott élni. Bránszky a város papjaival folytatott beszélgetés során így vélekedik:

„–*Nem vagyok az ön népének ellensége. Ellenkezőleg – komolyan bólintott Bránszky –, de a magamét én is szeretem.*“⁵⁶

Bárczi Zsófia a határváltozás és annak következményeiként három jelenséget különböztet meg az első világháborút követő szlovákiai magyar regényekben. Az első ilyen jelenség a generációs szakadék tudatosítása, melynek lényegét az előzőekben már említettem. Visszatekintésként, a háborút felnőtt fejjel megélt nemzedék teljesen máshogy gondolkozott a kisebbségbe való kényszerülésről, mint az a nemzedék, aki a háborút még gyermekként élte meg és már a kisebbségi nemzet tagjaként szocializálódott.

A második ilyen következmény az addig teljesen sokrétű, magyar nemzetiségű társadalom homogenizálódik, nem lesz többé olyan nagy a társadalmi különbözőség az egyes egyének között.

A harmadik ilyen következmény a haza addigi nemzeti territóriumának szülőföldré váló beszűkülése. (Bárczi 2011, 69-70.) Ezen jelenségek közül mindre találunk példát a regényben.

A barakkvárosba költözés kizárólag az államfordulat velejárója. Az új határ, valamint az új állam születése által, amelyben már nem államalkotó nemzet tagjai a magyarok, kénytelenek egy új életformát teremteni, amely a kisebbségi életforma. Az addig kizárólag társadalmi alapokon működő város az államfordulat után nemzetiségi alapokon működik tovább. Ezért lehetséges, hogy a barakkvárosban együtt él az államfordulat után munkáját veszített rendőr, kishivatalnok, tanárnő, a leszerelt ezredes, a nagymúltú építészcsalád sarja vagy az egyszerű munkás. A társadalmi alapok többé nem meghatározóak, a regény végére a csoportfűző erő kizárólag nemzetiségi és nyelvi alapokon nyugszik, a közösséghez csatlakozó egyéneket a szülőföldről való ragaszkodás jellemzi. Az addig többnyelvű, többnemzetiségű városban az újonnan államalkotó nemzet tagjai olyan diskurzust alakítanak ki, amelyben a magyar

⁵⁶ Darkó 49.

nemzetiségükre már idegenként tekintenek. A deszkaváros lakói azonban nem magyar kisebbségiként definiálják önmagukat, hanem az új város létrehozása által végűjhelyiekként, melyből egy új, lokális identitástudat születik. Így jutunk el ahhoz a megállapításhoz, hogy a haza szülőföldre való beszűkülése az egyik következménye az első világháború után újonnan megrajzolt határoknak (Bárczi 2011, 70-74.)

Ezt olvashatjuk Kardos István két világháború közötti időszakra megfogalmazódott haza meghatározásában is: „Haza-tudatunk minden szűk, túlexponált hazafias nevelés ellenére sem azonos az állam-haza tudatával. Magyarországot sem tudjuk hazánknak, de az egész Csehszlovák Szocialista Köztársaságot sem, majdnem így is mondhatnánk: idegen Pest is, idegen Prága is. A mi haza-tudatunk Dél-Szlovákia és a vegyes lakta területekre szűkül. (...) nem az egész államra hivatkozunk, de annál inkább a földre, ahol apáink és nagyapáink születtek, tehát a Csallóközre, Mátyusföldre, az Ipoly-mentére, Gömörre és a Bodrog-közre”⁵⁷.

A demarkációs vonal a regényben többször is feltűnik. Maga a fogalom jelentését az Idegen Szavak Gyűjteménye a következőképp határozza meg: „Területeket elválasztó határvonal, melyet egyik fél sem léphet át, általában hadban álló felek között húzódik.”⁵⁸

Tamás szüleinek még üzenetet sem tud küldeni:

*„A postán visszautasították, mindenféle hírforgalom megszűnt a határon át.”*⁵⁹

Az országok között kizárólag csak engedéllyel lehetett közlekedni, leveleket, üzeneteket nem kézbesítettek. Ez az állapot nagyon is új volt mindkét oldalon élők számára. Az addigi szabad közlekedés és híráramlat megszűnt, kizárólag engedéllyel lehetett átlépni a határt. Ezáltal a határ egy fizikai, térbeli jelenség lett, amely megnehezítette az életet.

⁵⁷ Kardos István: A csehszlovákiai magyar társadalom szociológiai tükrében. In: Irodalmi Szemle 1969/1, 77.

⁵⁸ https://idegen-szavak.hu/demark%C3%A1ci%C3%B3s_vonal (letöltve 2018.01.31)

⁵⁹ i.m. 179.

9. Tamás Mihály: Két part közt fut a víz

Tamás Mihály, eredeti nevén Tvaroska, 1897 március elsején született Bergszáson. 1914-ben érettségizett a helyi gimnáziumban, ahol aktívan részt vett az önképző körök működésében. Előadásokat tartott a Szabad Líceumban, több helyi lapba publikált. A Beregi Hírlap 1914-ben 40 koronával jutalmazta, a Petőfi Önképző Kör díjaként, az újságban megjelent írásaiért.

Az érettségi után Budapesten, a József nádor Műegyetem építészmérnöki szakán folytatta tanulmányait. Közben önkéntesként a frontra kerül. A háborús éveiből nem sok mindent tudunk meg írásaiból. A háborút követő békeszerződést és az ezzel járó új határokat nagyon nehezen élte meg, hiszen szülővárosa is csehszlovák megszállás alá került.

1921-ben építészmérnöki diplomát szerez, majd visszaköltözik szülővárosába, ahol építészmérnökként áll munkába. Közben továbbfejlesztte magát Brünnben, ahol 1928-ban útépitész-mérnök lesz. 1934-től egy kassai angol útépitő cég, a Neuchâtel Asphalt Co. mérnökeként dolgozik, majd 1939-től áthelyezik Budapestre. 1940-től az Aszfaltipari és Útépitő Rt., valamint a Regeteruszkai Kőbánya Korlátolt Felelősségű Társulat igazgatója volt. A Rákosi-rendszer írásai miatt nem tűrte el, ezért 1949-ben Londonba emigrált. Angliából kivándorolt Ausztráliába, ahol mérnök-vállalkozó, majd a melbuorne-i egyetem építészmérnöki karának tanára lett.

1967. augusztus 27-én hunyt el.

Irodalmi tevékenysége kiemelkedő. 1923-ban Kassán jelenteti meg első novelláskötetét, majd 1926-ban Berlinben az első kisregényét, Tavaszi vallomás címmel.

A két világháború közti időszakban aktívan részt vett a szlovákiai magyar irodalmi életben. Az 1920-as évektől a Kassai Napló és a Magyar Újság munkatársa, 1937-ben a Tatra főszerkesztője. Ugyanezen néven könyvkiadót is szervezett. 1937–1938 között tagja volt a Magyar Múzsza szerkesztő bizottságának. 1933-38 között a pozsonyi Magyar Újság kárpátaljai szerkesztője. A szlovákiai magyar kultúra szervezése mellett elkötelezetten kiállt, amelynek hangot adott a Tatra első számában: „A mi ideálunk: dúsan termő magyar irodalmi élet Szlovenszkon, melynek eredményei, ha magukon hordják is a szlovenszkói magyarság kisebbségi sorsának, az együtt élő

népek egymás ráhatásának lelki és szellemi nyomait, mégis osztatlan részei a velük kiteljesedő magyar irodalomnak"⁶⁰.

Az 1927-ben kiadott kisregénye (Szép Angéla háza) hatalmas botrányt keltett. Szereplői valós személyek voltak. Bár a neveket megváltoztatta az író, de a történetből ráismertek a létező személyekre, akik perbe fogták és kiközösítették. Ezért kénytelen volt elhagyni Beregszászot.

Tamás Mihály Két part közt fut a víz című regénye 1934-ben, a Magyar Írásban jelent meg először folytatásban, ekkor még Halálugrás címen. Könyv alakjában a módosított címmel 1936-ban a budapesti Franklin Kiadó gondozásában került nyomtatásba. A címekből nagyon erősen kiérződik a szimbolika. Az első cím, Halálugrás, a főhős határozott döntésére utal, amikor is az egyetemi diploma megszerzése után úgy dönt, hogy a racionális érvek ellenére sem a fővárosban, Budapesten kezdi építeni jövőjét, hanem a szülőföldjén, ami már egy új állam részét képezi. A Két part közt fut a víz cím a főhős életének kettősségeire utal: két város, életének két partja, Beregszász és Budapest; a főhős magyarsága és szláv származása; a csendes ellenállástól az új hatalommal való együttműködés felismeréséig vezető út.

Tamás Mihály életútját ismerve nagyon sok önéletrajzi elemmel találkozni a regényben. A főszereplő Bodák Iván szláv apától és magyar anyától származik, szülővárosa Beregszász, mint ahogy az íróé is. A főhős Budapesten építésztechnológusnak tanul, majd az egyetem után Beregszászon telepszik le és kezd munkához, akárcsak Tamás Mihály a valós életében.

A regény az életrajzi jegyeken kívül a kisebbségi lét, identitás alakulását és bemutatását is magán hordja. A határ a regényben óriási szerepet tölt be, mint fizikai térben, mind metaforikusan is. A cselekmény bemutatása után e szempontok szerint fogom tovább elemezni a regényt.

9.1. A regény cselekménye

A cselekményidő körülbelül három évet foglal magába, az 1918-as őszi államfordulattól egészen 1921 őszéig, benne konkrét történelmi eseményekre utalva. A cselekmény ideje lineáris, nincs időbeli megszakítás, de az 1921 utáni eseményekről is értesül az olvasó, nagyjából a második világháború éveitől, a főhős lányának születéséig.

⁶⁰ Tamás Mihály: Indulásunk elé, Tátra 1937/1. sz.

A regény elbeszélője egy korlátozott narrátor, aki főleg a főhős gondolatain, tapasztalatain, kommunikációján keresztül beszéli el a cselekményt. Azok az események, amelyeket Bodák Iván nem személyesen él át, vagy nem kap másoktól beszámolót az eseményekről, nem kapnak olyan nagy hangsúlyt a regényben.

A regény cselekményszerkezetéről elmondható, hogy egyből a történetek közepébe vág, nincs bevezetés, sem lezárás, a főhős életének egy szakaszáról értesül az olvasó.

Az első fejezetben a háború után éledező vonatállomás szolgál helyszínül, ahol megismerkedünk a főszereplővel, Bodák Ivánnal, aki épp Budapestről szeretne hazautazni édesanyjához látogatóba. Az utazás, az új határ bevezetésével többé már nem olyan zökkenőmentes. Útitársa egy fiatal lány, Klára és Nyáry báró. A báró bízik benne, hogy az új határ csak hónapok kérdése, majd ismét helyreáll a háború előtti régi rendszer:

„– Pár hónap kérdése az egész – folytatta a báró. – Sajnos, nekem néhány nap múlva vissza kell jönnöm Pestre, de maguk csak legyenek készen...Mi majd kívülről, maguk belülről.”⁶¹

Nyáry báró az irredenta mozgalom egyik vezetője, akinek a birtokát elfoglalták és az új államhoz csatolták, ahol már nem volt beleszólása a politikába. Ezért sok más kitelepült arisztokráciával együtt Budapestről próbálják irányítani a határok visszaállítását. Csakhogy Budapestről nem tudnak túl sok mindent intézni. Mindenki azon a véleményen van, hogy a háború utáni helyzet csak átmeneti állapot, a határokat gyorsan módosítani fogják.

Sátoraljaújhelyig szerettek volna utazni, ám a vonat csak Füzesabonyig közlekedett. Itt kocsit kellett bérelniük és azzal utaztak tovább. Újhelyen átmulatták az éjszakát, majd délután szerettek volna tovább indulni, de a vonatállomáson egy cseh katona útjukat állta. Itt megtudták, hogy ha tovább szeretnének utazni, akkor útlevelekre van szükségük. Ivánt ez teljesen megdöbbenetette, eddig nem is gondolt rá, hogy a háború következményeként, arra, hogy anyját meg tudja látogatni, útlevelekre lesz szüksége. Teljesen abszurdnak éli meg ezt a szituációt. Az állomáson a hordár segített nekik útlevél nélkül feljutni a vonatra. De utazásuk még ez után sem ment zökkenőmentesen. Még egyszer át kellett szállniuk, ahol a katonák rájöttek, hogy útlevél nélkül utaztak, kémeknek nézték őket. Rögtön Ungvárra küldték tovább őket, ahol csodával határos

⁶¹ Tamás Mihály: Két part közt fut a víz, Kráter Kiadó, Pomáz 2011. 9.

módon az őrnagy Ivánnal együtt töltött két évet az orosz fogságban. Winter őrnagy menetlevelet állított ki a nevükre, amellyel biztonságban Beregszászra tudtak utazni. Még mielőtt elindultak volna az őrnagy aláíratott velük egy dokumentumot, amiből Nyáry báró nem értett semmit, csak aláírta. Később Ivántól megtudta, hogy egy hűségesküt írt alá az új. Csehszlovák államnak.

Ez volt az első beregszászi utazása Ivánnak, amely kalandosra sikerült, de nem az utolsó. A főhős még néhányszor átlépi az új határt, legtöbbször szerencsével határos módon sikerül neki.

Még Budapesten kapcsolatba kerül az irredenta mozgalom képviselőivel, akik rajta keresztül próbálják tartani a kapcsolatot a határ másik oldalára kényszerültekkel. Ivánra a futár szerepet bízta, tudósítania, valamint üzeneteket kell közvetítenie. Iván elvállalja a küldetést, de nem szívesen. Ő reálisan látja a helyzetet, a vezetők nélkül maradt lakosság próbálkozásai mind hiábavalóak, titkos gyűléseiken a csodát Budapestről várják, ami azonban nem érkezik meg.

A visszafele utazása éppen olyan kalandosra sikerült, mint amilyen az odafelé is volt. Egy határ menti kis faluban egy zsidó kocsmárosnak köszönhetően tudott visszaszökni Magyarországra.

Budán egy bérházban bérelt szobát magának, másik két fiatalemberrel együtt. A házban lakott még a Lengyel család. Iván az egyik lányukért, Máriáért érdeklődött különösen, aki egy hivatalban dolgozott a Lánchídnál. A lány a kezdetben még nem viszonzta Iván érdeklődését, hiszen Iván diák volt és a lány szégyellt egy diákkal mutatkozni. Mária apja a földművelésügyi minisztérium tanácsosa, befolyásos középosztálybeli ember. Mária nagypja lengyel származású volt, aki csak lengyelül és németül tudott, viszont fiát magyarnak nevelte. Mária édesanyja német és angol szülöktől származott. Így Mária és testvérei egy német-angol-lengyel család leszármazottjai, de magyarként nevelkedtek. A lány a kezdeti visszautasítás után meggondolta magát, Bodák egyre több időt töltött el náluk. Mária anyja elhinti Ivánban a reményt:

„– (...), mert Mária nagyon rokonszenvez magával. Én anyja vagyok, nekem megvallotta, hogy maga a legszimpatikusabb előtte a fiatal emberek között.”⁶²

Iván ezen felbátorodva megkérte Mária kezét, amelyre a lány így válaszolt:

„Jó, én nem bánom...”⁶³

⁶² Tamás: 64.

Bodák Iván tovább folytatja az elcsatolt területek visszaszerzésére irányuló budapesti és a beregszászi mozgalom tagjai közti futárkodást. Ezzel a budapesti tagok nem elégedtek meg, gyilkosságra akarták rábeszélni Bodákot, ami teljesen ellenkezett az elveivel:

„A politikai gyilkosság a legundokabb gyilkosság, mert a gyávák és a gyöngék rendelik el... És mindig akadnak beugratott, megkótyagosított emberek, akik el is vállalják. Az én fejem tiszta, báró úr, én nem vállalom.”⁶⁴

Az egyik tag, Kormos feldühítette Ivánt, aki egy vizespoharat vágott a fejéhez. Ezért a botrányos viselkedéséért nem keresték jó ideig a mozgalom tagjai Ivánt.

Mária szülei beleegyeztek a házasságba, de csak az után kerülhet sor rá, miután Iván megszerzi a diplomáját. Iván nem tudott kiigazodni a lányon, nem tudta, hogy csak férjhez akar menni, vagy tényleg szereti őt és azért akar hozzá menni. Ez fejtörést okoz a főhősnek. Az egyik séta során a lány végül bevallja, amit Iván már addig is sejtett, hogy mást szeret.

Iván ezek után a szigorlati munkájába temetkezik, nem foglalkozik az ország ügyeivel sem. Egészen addig, míg Klára, Iván egykori útitársa és egyben szeretője, esküvőjén meg nem szólítja őt Kvakovszky főügyész. Kvakovszky Beregszászból települt át, egy levél kézbesítésével bízta meg Ivánt. A levél arra hívta fel a határon túl élőket, hogy tegyék le az állampolgári esküt, mert a helyzet kilátástalan. Daróczy, aki szintén a mozgalom tagja, azt az üzenetet küldi Ivánnal, hogy még várjanak, ne hamarkodják el. De Iván Daróczy üzenetét elutasítja. Bodák még aznap este útnak indul. Ez az utazása nem volt olyan kalandos, mint az előzőek, de már betegen indult neki. Mire Beregszászba ért annyira megbetegedett, hogy rögtön ágynak esett, ahonnét két hétig ki sem kelt. Édesanyja gondját viselte. A levél viszont túl későn ért cél, nem tudta átadni az üzenetet, a csehek már addigra túszoikként begyűjtötték az ellenálló magyarokat, a tisztviselők pedig nem írták alá az állampolgári esküt.

Iván betegsége még sokáig elhúzódott, Mária viszont nem írt neki. Barátja Szemző Viktor minden nap meglátogatta és értesítette az aznapi történésekről. Iván filozófiai gondolatokba mélyedt, de mindig egy helyre tért vissza, Máriához és, hogy a lány miért nem ír neki.

⁶³ Tamás: 65.

⁶⁴ Tamás: 68.

Pár hét múlva az orvos megengedte neki, hogy az utcára menjen, Iván rögtön összecsomagolt és nekivágott az útnak. Mire Budapestre ért ismét megbetegedett és ágyynak esett. Mária és Lovák néni, a házi néni gondoskodtak a betegről. Mária teljesen másként viselkedett vele, mint elutazása előtt:

„Akit meg akarunk szeretni, azt űzzük el messzire, akkor megszeretjük. Én akartam...”⁶⁵

Megérkezése másnapján Máriával orvoshoz mennek, aki Ivánt egy évre eltiltja a tanulástól, és így a házasságtól is. Hazafele megegyeznek, hogy nem várnak addig, már összeházasodnak előbb. A kezdeti nehézségek ellenére a fiatal pár rendkívüli egyetértésben és harmóniában határozza ezt el. A szülőket viszont attól nehezebb volt rábeszélni. Először Mária anyját vonták be tervükbe, aki szépen lassan melléjük állt, majd Bodákné következett. Iván, Mária és Lengyelné meglátogatta Bodáknét Beregszászon. Egyiknek sem volt útlevele, kizárólag a határőrök jóindulatából jutottak át a határon. Bodákné már számított a látogatásra. Kis időn belül kierőszakolták a szülők beleegyezését a házasságba, majd össze is házasodtak. A megélhetés kérdéses volt még, hiszen Iván még nem fejezte be az egyetemet. Az esküvő után Ivánék nyári lakásába, a szőlőhegyek közé költözött ki az ifjú pár. Itt három hetet töltöttek el kettesben, majd visszatértek a városba.

Közben a város lecsendesedett, folytatták addigi életüket. Iván szülői házában két szobát kaptak, amelyet saját maguk rendezhettek be.

A következő reggelen Szemző Viktor, Iván barátja látogatta meg őket. Szemző már alkalmazkodott az új körülményekhez, apja gazdaságát vitte tovább. Nem tétlenkedett és siránkozott, tudta hova kell eladni a termékeket, ha boldogulni akar az új országban. Mivel Ivánnak nem volt semmi kereseti lehetősége, Szemző bátorította, hogy nézzen valami munka után:

„(...) Szemző arra figyelmeztette Ivánt, hogy a pénz a járdán hever, csak meg kell látni, és le kell hajolni érte.”⁶⁶

Az új országban rengeteg új lehetőség volt pénzt keresni, csak akarni kell és dolgozni. Szemző felveti Iván előtt az újságírás lehetőségét:

„Az emberek pedig ebben a mozgalmas időben felfokozott szomjúsággal lesik az újságokat, soha nem volt még ilyen virágzása a hírlapi irodalomnak.”⁶⁷

⁶⁵ Tamás: 103.

⁶⁶ Tamás: 122.

Szemző elindította Ivánt az újságírói pályán, két kis hírt és egy korrupció ellenes hírt küldtek be együtt a Kassai Naplóhoz.

Tamás Mihály és a főhős között itt is párhuzamot lehet vonni. Ahogy Ivánból újságíró lesz, úgy volt Tamás Mihály is a csehszlovákiai lapkiadás és írás egyik központi személyisége.

Iván egyik cikkét rögtön nyomtatásba is hozta a Kassai Napló, ezen felbátorodva folyamatosan küldte a cikkeket. A következő hónap elején meg is kapta a cikkeért járó fizetséget. Nagy volt a boldogság.

Iván ráérezett az újságírássra, főleg a helyi magyarság különböző sérelmeit írta meg: „Amikor a keresztény párt országos deputációt küldött Prágába, az elpanaszolt sérelmek nagy része az ő kivágott cikkei voltak.”⁶⁸

Egyre többet írt és egyre jobban keresett. A hivatalos szervezetek egyre jobban felfigyeltek rá, amelynek a következménye a letartóztatási parancs lett, amelyről még időben értesült és el tudott menekülni Beregszászból. Máriát nem tudta magával vinni, ő az anyósával maradt. Iván vonattal utazott két megállót, majd a szőlődombok között csak átsétált a határon. A következő magyar félen elterülő településig ment, ahol egy régi barátja házában húzta meg magát. Másnap beállított Mária is, aki Iván után jött. Még aznap este vonatra szálltak és Budapestre utaztak.

Budapesten elfoglalták régi szállásukat, Iván Lovák néninél, Mária pedig a szüleinél. Lovák néni viszont addigra már kiadta Iván két barátjának a szobáját, így kénytelenek voltak osztozni rajta. A két barátja közül az egyik, Bakos Pista szerzett Ivánnak munkát. Bejelentette őt az egyetemi zászlóaljba, ahol katonai börtönőrökre volt szükség. Így másnap már hadnagy börtönőr lett Ivánból. A katonai börtönben minden börtönőr diák volt, Iván kihasználva az időt, tanulással töltötte a szolgálati órákat, de azért itt-ott akadt idejük a mulatságra is. Így teltek a hónapok, nappal az egyetemen, éjszaka a börtönben, néha akadt ideje a feleségére is, aki közben gyermeket várt. Egyre nagyobb nyomorúságban éltek, de mind Mária, mind Iván anyjának azt mutatták, hogy minden rendben. Egy tavaszi napon beállított Iván édesanyja, aki a Beregszászra érkezőktől egyre csak rosszabb híreket kapott fiáról. Máriát magával vitte Beregszászra, Iván pedig belevetette magát az egyetem utolsó félévébe. Édesanyja utána járt annak is, hogy a letartóztató parancs Iván ellen csak meg volt rendezve. Törvényesen nem tudták elhallgattatni Ivánt, ezért volt szükség a színjátékra, ami eredményes is lett. Megtudta

⁶⁷ Tamás: 122.

⁶⁸ Tamás: 125.

azt is, hogy a csehszlovák vezetés egészen a határig kísérte őt is és Máriát is, hogy a határon való átjutás zökkenőmentes legyen.

Mária elutazott Bodáknéval Beregszászra, Iván pedig Budapesten maradt befejezni a tanulmányait. A szigorlaton a professzor megkérdezte tőle, hogy mik a további tervei. Iván így felelt:

„–*Megyek haza.*”⁶⁹

Így is történt, a sikeres záróvizsga után, ami szinte csak a szerencsájének volt köszönhető, összecsomagolta a dolgait és hazautazott Beregszászra. Ez a döntés nem volt kérdéses számára. Apósa próbálta maradásra bírni, ismeretségével tudott volna Ivánnak egy jól fizető helyet biztosítani. De Iván így felelt:

„–*Nem! Nekem otthon a helyem, én hazamegyek!*”⁷⁰

Mária szülei ellene voltak Iván elhatározásának, de ő nem engedett belőle. Meg volt róla győződve, hogy otthon is megélhetést tud teremteni:

„–*Élet van a porban is, talán több és teljesebb...Nekem haza kell mennem.*”⁷¹

A hazafele úton sorsszerűen ismét egykori útítársával, Klárával utazott. Klára most azonban nem egyedül utazott, hanem kisfiával és a dadusával. Iván számot vetett és rájött, hogy a fiú az ő fia:

„*Fekete a szeme és igen nagy, mint neki, és az arca lágy még és formátlan, de a szája szélén ennek is ott lesz az a fájdalmas vonás, most még nincs ott, de érezte Iván, csodálatos tisztán érezte, hogy ott lesz egyszer, majd ha az élet formát ad ennek a lágy viasznak.*”⁷²

Beregszászban Mária már nagyon várta férje érkezését. A helyi viszonyok nem voltak túl kedvezőek egy új mérnöki iroda létrehozásához. A helyiek mindennapjait a bizonytalanság határozta meg, a Magyarország felől jövő felszabadító ígéretések és az új ország gyors és néha értelmetlen intézkedései közt élték életüket. Iván ismét belevetette magát az újságírásba. Anyagot talált hozzá bőven:

⁶⁹ Tamás: 158.

⁷⁰ Tamás: 160.

⁷¹ Tamás: 160.

⁷² Tamás: 164.

„(...) megcsillant a szeme, ha népgyűlés volt készülődben, vagy ha a zsupán a saját istállójába hajtatta be saját szükségletére fejette a tilosban talált tehenet, mert ezek oldalas szenzációk voltak,„⁷³

Tamás Mihály a politikai körökben otthonosan mozgott. A regény csúcspontjaként tekinthető a határmegállapító bizottság érkezése a vidékre. A főhős az új határ véglegesítését ellenzők vezéralakja lesz, összegyűlnek a meghatározott időpontban a tiltakozásra. Véleményükre viszont a bizottság nem kíváncsi, az autójuk a tömeg láttán meg sem állt. A vezéralakok, így Iván is börtönben kötöttek ki. Három nap vattatás után szabadult ki mindenki, felsőbb utasításra:

„Azt mesélték, hogy a rendőrségnek felülről jött a parancs: hagyni kell mindenkit, nem kell bolygatni a dolgok rendjét.„⁷⁴

A szabadon bocsátás után minden nap meg kellett jelennie valamilyen indok miatt a rendőrségen. Először megbüntették a határ engedély nélküli átlépése miatt, aztán az építész-mérnöki diplomájára és engedélyére voltak kíváncsiak.

Ivánt megkeresték az Amerikából hazatelepült magyarok, akik magukkal hozták a baptista hitet. Megbízták az új hit templomának az építésével, amit Iván habozás nélkül elvállalt. Közben pályázat jelent meg a szomszéd település hídjának építésére, amelyre Iván is jelentkezett. Hamarosan meg is kapta az állami megbízást, amely már biztos megélhetést jelentett számukra.

Ősszel, barátjával, Szemző Viktorral utazott a magyar politikai vezénylő bizottság ülésére. Szemzővel a vonaton megállapították, hogy az ember életében első a saját és családja boldogulása, megélhetése, és utána a közösségért végzett feladatok teljesítése. A bizottság elnöke Ivánt magához rendelte és kérdőre vonta. A magyar politikai vezetőknek nem tetszett, hogy Iván nem kért engedélyt a határkijelölő bizottság érkezésekor megszervezett tüntetéshez. Ez volt azonban a legkevesebb, az elnök kérdőre vonta a baptista templom és az állami megbízatás miatt is. Iván így felelt:

„–Hát ki az állam? Nem mi is? Nem a mi pénzünk is az a pénz, amit itt a munkáért kifizetnek? Elfelejté elnök úr, hogy már negyedik éve folyik ez a megváltozott élet? Elnök úrék kint, a fórumon egyre azt sérelmezik, hogy az új állam nem mér egyenlő mértékkel, és ha néha ad is, mint ebben az esetben, akkor már bűn azt elfogadni?„⁷⁵

⁷³ Tamás: 169.

⁷⁴ Tamás: 174.

⁷⁵ Tamás: 184.

Ebben a fejezetben éri el a regény a tetőpontot. Iván végre elérte célját, végzettségének megfelelő munkát kapott a szülőföldjén, alkalmazkodni próbál az új helyzethez, közben meg akarja tartani magyarságát. A politikai vezetők még nem jutottak el ehhez az állásponthoz. Ők még mindig hisznek abban, hogy a határok csak ideiglenesek, addig is nem szabad megadni a csehszlovákoknak a lehetőséget, hogy együtt dolgozzanak a magyarokkal, még ha a magyarok elszegényedése is ennek a következménye.

A következő fejezet már a második világháborúba kalauzolja az olvasót. Iván már nem hadnagy, csak egyszerű katona. A kaszárnnyában elgondolkodik rajta, hogy ki is az „ellenség” és kik a „mieink” számára:

„'Ellenség': alig húsz kilométerre innét, túl a láthatatlan határvonalon zöldellő magyar falvak; 'mieink': innen a vonalon hajszálra ugyanaz, és mégis itt őneki arra kell oktatnia ezeket a jámbor lelkeket, hogy a géppuska határfoka akkor a legnagyobb, ha derékmagasságba esik a szórás centruma.”⁷⁶

A lezáró fejezetben Mária életet adott gyermeküknek, akit Máriának neveztek el. Iván tudta, hogy semmi más nem fontos ezután, csak az ő életük, személyes sorsuk, alkalmazkodva az új rendszerhez, mégis megtartva magyarságukat:

„Itt bent pedig az ő élete folyt: az ott kint és ez itt bent együtt az élet egyetlen formája, most már biztosan tudta, hogy az egyetlen.”⁷⁷

A regényben Iván útkeresésének lehet tanúja az olvasó, ami egy vonatúttal kezdődik és a következő generációnál ér véget. Ennek a generációnak, Iván lányának már nem kell megkeresnie az országok közti helyét, hiszen ő már az új államba született, ehhez fog alkalmazkodni, így szocializálódik.

A regényből képet kapunk a háború után lassan éledező Budapestről is, főleg a diákok és a polgárok életéről tudósít. A társadalmi különbségeket is érinti a leírás, méghozzá különös érzékenységgel. A főhős elfogultságot érez paraszti származása miatt, amit több helyen is tárgyal a regény. Ilyen részlet, mikor Nyáry báróval utazik együtt, a báró így vélekedik:

„Azért tanul, azért töri magát, hogy több legyen, és gondolatban leköp engem, és azt mondja: ostoba arisztokrata...”⁷⁸

⁷⁶ Tamás: 188-189.

⁷⁷ Tamás: 191.

Iván nem csak paraszti gyökerei miatt érez hátrányt, hanem kevert nemzetiségű származása miatt is:

„Magyarnak mindig szláv marad, szlávnak mindig magyar, úrnak mindig paraszt, és parasztnak mindig úr.”⁷⁹

A háború utáni új helyzetben különösen nehéz megtalálnia önmagát, főleg apja szláv származása miatt, amire neve is utal. Ezt Kormos ki is használja, Ivánt tótnak nevezi, ami Ivánban hatalmas indulatokat vált ki.

A háború utáni határon túli magyar életről is tudósít, ezt a korrajzot pontos hitelességgel írja le. Képet kapunk a kitelepülésekről, ami főleg az addigi vezető réteget érintette, valamint a helyzet bizonytalanságáról. A kitelepültek főleg a felsőbb rétegekből származtak és szülőföldükön kívül is jól boldogultak, főleg ismeretségüknek köszönhetően. A regényben találkozunk egy néhai felvidéki városka alpolgármesterével, aki búzával és benzinnel kereskedett. Egy ügyvédet említ, aki pusztán nemesi neve miatt hagyta ott szülőföldét. De nem csak a felsőbb rétegek menekültek:

„Néhány diákember egymást igyekezett túllicitálni a számokkal, hogy ki mennyi segílyt kapott a menekültek hivatalától.”⁸⁰

A politikai vezetők még három év után is meg voltak győződve a helyzet átmenetiségről, és ki is tartottak nézeteik mellett. A regényben még a gyilkosságtól sem riadtak volna vissza, hogy zavart keltsenek az elcsatolt területeken. Nyáry báró így adta elő:

„Meglépetésszerű betörésünk elő van készítve, most már csak arra van szükség, hogy ott bent idézzük elő a zavart, ami majd kedvezőbbé teszi számunkra a helyzetet. Legalkalmasabbnak találjuk erre, ha néhány jelentősebb hivatalnokot elteszünk láb alól...”⁸¹

De a megvalósításig már nem jutottak el, ezt mindenki túlzásként ítélte meg. Később Nyáry báró is belátja, hogy terve túlzás volt.

Gál Éva szerint Tamás Mihály egy magatartásformát akart bemutatni, amely a korszakban a legcélszerűbbnek bizonyult. Iván szülőföldének szeretete és kitartása céljaiért példaként állhatott a korabeli olvasóközönség előtt is. Az ellenpéldát Kormos,

⁷⁸ Tamás: 8.

⁷⁹ Tamás: 21.

⁸⁰ Tamás: 66.

⁸¹ Tamás: 67.

Nyáry báró és Daróczy alakjában mutatja be, akik saját vagyonukat féltve a határon túl rekedt magyarságot csak haszontalan ígéretésekkel látták el, okos, hasznos ötleteik nem voltak. (Gál 2012, 36-37.) Ilyen a regényben a politikai gyilkosság terve vagy a hűségeskü bojkottálása, késleltetése.

Tamás Mihály regénye egy egészként tekinthető, de egyes részek külön egészként, novellaként is megállnák a helyüket. Ilyen részek Klári és Iván szerelmi története, Iván betegsége, filozófiai gondolatai, a beregszászi letartóztatások, Iván és Mária szerelme, jegyességük és házasságuk története.

A korabeli kritikák nagy része elismerően ír a regényről. Ráday Elemér 1936-os kritikájában „az első kisebbségi regény”⁸²-nek nevezi Tamás Mihály regényét. Barsi Dénes a következőket írja róla: „Nincs ráírva a könyvre, hogy regény, mert valóban több annál: könyv. Történelem, politika, társadalomtudomány, közgazdaság, líra, érzékiség, emberi jószág, egyszerű magyar igazság: élet.”⁸³

Ezzel szemben Haraszti Gyula bírálja a regényt, szerinte az író csak motívumokat vet fel, amelyek nem tudnak a történetbe bele épülni. Ezeket Haraszti szerint a kisebbségi sorsról szóló motívumokat a szerző kizárólag újságcikkekből és más regényekből mintázta és nem ad egy hiteles társadalmi rajzot. Kritizálja továbbá még azt is, hogy a főhősnek valószerűtlenül minden egyre sikerül, különösebb küzdelmek nélkül. (Haraszti 1936, 247-248.)

Mezey László Miklós szerint Tamás Mihály regénye „nyitánya” a nemzetiségi regény típusának.⁸⁴

Gál Éva a regény nagyságát abban látja, hogy a főhős ráeszmél arra, hogy a feladata az új államban az erősnek és gazdagnak maradás. „Ott kell életet teremteni, ahol vannak, és úgy, hogy mindenki tisztelje, becsülje őket. Amíg megmarad a biztos gazdasági háttér a magyar közösség mögött, addig hatalmuk is lesz, és ez volt a legfontosabb a túléléshez, a megmaradáshoz.”⁸⁵

⁸² Ráday Elemér: A szlovenszkoí magyar írók szót kérnek. In: Élet 1936, 51.

⁸³ Barsi Dénes: KN 1937, 43-44.

⁸⁴ Mezey László Miklós: Az első „nemzetiségi regény”. In: Tamás Mihály: Két part között fut a víz. Pomáz, Kráter Könyvkiadó, 2011. 195.

⁸⁵ Gál Éva: A humanista értékörzés regényei az első Csehszlovák Köztársaság magyar irodalmában. In: Irodalmi Szemle 2012/8. 39.

9.2. A határ, a határ megjelenési formái

Maga a cím is egy határt jelöl ki, a két partot elválasztó víz. Ez egyben egy szimbólum is, az élet vizét szimbolizálhatja, Iván két életére mutat: az egyik a budapesti, a másik pedig a beregszászi. Ez a kettőség a regény fő motívuma is egyben, a két ország, két nemzet közti vergődés, melyben végül megtalálja a saját helyét. Az egyik oldalon az államalkotó nemzet, a másikon pedig a kisebbségi létbe kényszerültek. Kettőség figyelhető meg Iván származásában is, valamint szerelmi életében is. Klárihoz és Máriához köthető életének két fő kapcsolata. Végül Mária mellett találja meg a boldogságot, akit feleségül vesz, a nő pedig követi férjét még az inséges időkben is.

A következőkben a regény olyan részleteivel foglalkozom tovább, ahol megjelenik a határ, mint fizikai, mint szellemi fogalom.

Ivánnak döntenie kell, a határ melyik oldalán szeretné tovább folytatni az életét. Az otthon számára Beregszászt jelenti, ezért sem enged apósa rábeszélésének. Tudja, hogy csak otthonában lelhet boldogságra, ami már egy másik ország részét képezi. Az első látogatása során tudatosul benne, hogy szülővárosa már egy másik ország részét képezi:

„(...) arra gondolt, hogy holnap vagy holnapután egy kicserélt országba ér el, ahol minden megmászult azóta, hogy eljött onnét.”⁸⁶

Igazából nem tudta mire számíthat, ezért nem is gondolt arra, hogy a határon útlevele lesz szüksége:

„Ez volt az első pillanata életüknek, amikor a nagy háború és a világpolitika konzekvenciája az ő szűkös kispolgári mindennapjaikba betolakodott.”⁸⁷

Itt vált számára az addig elképzelhetetlen határ valósággá. A háború utáni trauma rányomta bélyegét a szülővárosára, senki nem tudta mi tévő legyen az új helyzetben. Útlevelet még akkor sem kérvényezett, mikor Máriával és Mária anyjával, édesanyját látogatták meg. Kizárólag a két csendőr jóindulatának köszönhatték, hogy bejutottak az országba. Még ekkor sem volt egyiküknek sem teljes valóság, hogy Beregszász egy másik állam részét képezi ezek után.

⁸⁶ Tamás: 9.

⁸⁷ Tamás: 17.

Budapesten olyan hírek terjengtek, hogy ez csak átmeneti állapot, a határok visszaállítása csak idő kérdése. Iván azonban az idő múlásával belátja, hogy a határok maradnak, nem érdemes a politikai vezetők bizakodásaira hagyatkozni. Míg Budapesten a vezetők bizakodással vártak, addig a határon túl nem tudták mi tévők legyenek. Teljesen bizonytalan helyzet állt be, ezt a helyzetet a regény valóságghűen ábrázolja. A bizakodást jól szemlélteti, mikor Iván Nyáry báró irodájában a szétdarabolt ország térképe felett elmélkedik és bízik a határok visszaállításában:

„Egyszerre a boldogság jóízű árama öntötte el, amikor arra gondolt, hogy néhány óra idegőrlő izgalmával ő is hozzájárult ahhoz a nagy munkához, amely ezeknek a képeknek kísértő rossz emlékét is ki akarja irtani a szenvedő emberek emlékezetéből.”⁸⁸

Ezt a pozitív tette készséget Iván hamar el is felejtette, hiszen még itt Nyáry báró irodájában szembesült a tettek hiányával:

„Amikor tettekre lenne szükség, akkor iktatnak, könyvelnek, lajstromoznak kényelmes hivatalok puha székében.”⁸⁹

Bodák Iván származását tekintve félig szláv, apja szlovák volt, édesanyja pedig magyar. Ez a kettősség is nagy befolyással van az életére, a két nemzet határán él, de magát magyarként definiálja. Ahogy a társadalmi rétegek között nem találja meg a helyét, és mindig emlékeztetik paraszti származására, úgy szlovák származását sem tudja letagadni, például a Kormossal való konfliktus helyzetében. Saját maga is elmélkedik a két nép természetéről, milyen tulajdonságokat mondhat magáénak az egyik nemzet és milyeneket a másik:

„Ezért vagyok és egyszer az apám, aki kemény, vad, hirtelen, érzéki szláv volt, és ezért vagyok máskor az anyám, aki lágy, finom, álmodozó magyar.”⁹⁰

A két nép természete között is éles határt von ez által. A magyar természet Tamás Mihály szerint lágy, finom és álmodozó, ezzel szemben a szláv természet vad, kemény és hirtelen. Ezek a tulajdonságok a népek sztereotípiáiból adódnak, teljesen ellentétesek egymással.

Iván első látogatásakor szembesült az idegen nyelvvel és az idegen nyelvű feliratokkal, amiket csak nagyjából értett, hiszen hasonlítottak az oroszra. Iván szláv származása ellenére nem beszéli a cseh nyelvet, oroszul is csak a hadifogságban tanult meg

⁸⁸ Tamás: 59.

⁸⁹ Tamás: 59.

⁹⁰ Tamás: 97.

valamennyire. Következő látogatására már teljesen eltűntek a magyar nyelvű táblák, az emberek kénytelenek voltak alkalmazkodni, továbbra is dolgozni kellett, nem állhatott le teljesen az élet. Az alkalmazkodásra Iván barátja, Szemző Viktor nyújtott példát a főhősnek. Ő nem várta tétlenül, hogy az ország elcsatolt területei ismét Magyarországhoz tartozzanak, munkáját tovább folytatta. Gazdasági kapcsolatait nem a magyarok felé terjesztette ki, hanem Prága felé vette az irányt. Szemző útlevelet is igényelt magának, amellyel biztosította számára a határátkelést, más országok felé is, ami a gazdasági növekedést jelentette számára.

A nyelvi probléma felmerül a regény lezáró fejezeteiben is, ahol Iván már a második világháborúban katona. Az első világháború után rangját már magyar származása miatt nem tarthatta meg, de mivel tudták, hogy ért hozzá, rábízták a katonák vezénylését. Itt azonban akadályba ütközik, mivel nem tudja, milyen nyelven szólítsa meg katonatársait:

„–*Fiúk, aztán milyen nyelven értitek a kommandót?*”⁹¹

A legtöbb katona a német vezényszavakat értette, ebből kikövetkeztethette, hogy a legtöbb katona magyar nemzetiségű volt. Így Iván magyarul vezényelt nekik, majd magyar nótába kezdtek.

A postai hírzárlat nehezítette a határok meghúzása után az emberek életét. Teljesen megszűnt a kapcsolat a határon túl élőkkel. Ezért is volt a budapesti vezetőknek szüksége egy futárra, aki a híreket hordja, viszi. Kizárólag így, hírvivőkön keresztül tudtak kommunikálni egymással az emberek.

Bárczi Zsófia a haza szülőföldre szűkülésének elmélete a regényben is nyomon követhető. Iván apósának így érvel:

„–*A föld a haza, és nem a király, haza a hegyek és az erdők, de nem a kupec, aki a bort megveszi, és nem a gatter, amely a fák törzsét deszkává aprítja. Haza a virágos almafa és az ácsorgó emberek a templom kerítésén. Én nem maradhatok, nekem haza kell mennem.*”⁹²

A főhős számára nem a határait veszített Magyarország jelenti a hazát, hanem szülőföldje, még ha más ország részét is képezi.

A határmegállapító bizottság érkezése nagy reményekkel töltötte el a helyieket. Azt gondolták, hogy ha megmutatják, hogy nem értenek együtt az új határokkal, ha a

⁹¹ Tamás: 187.

⁹² Tamás: 161.

bizottság látja, hogy a terület szinte tisztán magyar nemzetiségű, akkor foglalkoznak az üggyel és változtatnak a határokon. Ez persze nem így történt, a demonstrációt figyelembe se vették. A valóságban is így történhetett, hiszen addigra már a határok a békeszerződés keretein belül, írásban össze voltak foglalva. A határmegállapító bizottság feladata a fizikai térben való határ kijelölése volt, amelyet a trianoni békeszerződés 29. cikke a bizottságokra bízta. A bizottság a Szövetséges és Társult Hatalmak, valamint az érdekelt államok képviselőiből tevődtek össze.

A regényben Szabó Gábor, az egyik magyar politikai párt titkára bizakodva meséli Ivánnak a határmegállapító bizottság érkezését:

„Hír jött kívülről, hogy másnap reggel megérkezik a határmegállapító bizottság. Lesz benne francia, angol, amerikai, japán, ki fognak menni a csekléshi határhoz, és a helyszínen fogják tanulmányozni, hogy hová tegyék a határ vonalát. Nagyszerű alkalom ez arra, hogy felhívják a világ figyelmét az idezárt magyarság sorsának igazságtalanságára.”⁹³

Erre az alkalomra összehívott demonstráció a regényben az egyetlen cselekedet, amellyel tiltakoznak a határok ellen. A bizottság azonban figyelembe se veszi a demonstrációt, autójukkal egyszerűen továbbhajtanak. A magyar politikai vezetők ezt a megmozdulást nem nézték jó szemmel, főleg azért, mert őket nem értesítette senki, nem az ő érdekük volt.

9.3. Az identitás alakulása a regényben

Papp Adrienn, a Balassi Intézet által kiadott Határhelyzetek sorozatában, tanulmányozza a regényben kimutatható identitást alakító tényezőket. Ezeket szeretném a következőkben összefoglalni és kiegészíteni saját gondolataimmal.

Papp Adrienn négy tényezőt vizsgál, amely a regényben az identitást nagy mértékben befolyásolja. Ezek a következők: a határ, a nyelv, a trauma és a szülőföldhöz való viszonyulás. Ezen tényezők szorosan összefüggenek a határ problematikájával.

Tamás Mihály regényében a főszereplő identitásának folyamatos változását és formálódását mutatja be. A regény megragadja azokat a társadalmi változásokat, amelyek az identitás alakulásában közre játszottak. Így jutunk el a már fentebb említett négy tényezőhöz, amely a főszereplő identitásváltozását szemlélteti.

⁹³ Tamás: 169.

A határ, ahogy azt már az előző fejezetekben rávilágítottam, a regényben központi helyet foglal el. Váratlanul keletkezik, elzárja az ottani lakosságot a nemzet többi tagjától, egyúttal kizárja őket a többségi nemzetből, határon túlra kerülnek. Velejárója az értetlenség, a tagadás, Bodák Iván nem érti, miért van szüksége útlevele ahhoz, hogy anyját meglátogassa, nem hajlandó útlevelet igényelni. A határral együtt járó bizonytalanság érzését is az identitást alakító folyamat részének tekinthetjük.

A következő identitást meghatározó tényező a nyelv. A regény az anyanyelv és a többségi nyelv problematikájából táplálkozik, amelyek ellentétesen jelentkeznek. Egy részből a főhős elutasítja a többségi nyelvet, majd a későbbiekben a megmaradás és a szülőföldön való boldogulás feltételeként tekint a többségi nyelvre.

A trauma, a válság megélése és ennek feldolgozása Stuart Hall szerint elengedhetetlen ahhoz, hogy az egyén, a közösség át tudjon lépni egy új fejlődési szintre. Ezen trauma feldolgozása közben az egyén, a közösség identitásválságon megy keresztül. Ez a trauma a trianoni döntéssel hozható összefüggésbe, ami meghatározta az új államok új határait, ezzel az addig többségben élőket kisebbségi sorba, új társadalmi és politikai rendszerbe kényszerítve. Ez a trauma és az azt követő identitásválság is nyomon követhető a regényben:

„A kábulat már engedni kezdett, az emberek hideg szemmel kezdték nézni az eseményeket, de senki se hitte, hogy az állapot állandó maradjon: mindenki valami megváltó csodát várt. Abban az érzésben élt minden, hogy odaát még mindig lélegzik a húszmilliós magyar állam, és nem látta senki, hogy a túlsó oldalon egy agyonsújtott ember hever a porban, aki magán se tud segíteni, nemhogy még a gyerekei védelmére siethetne.”⁹⁴

Ennek az identitásválságnak az ábrázolása és feldolgozása az egész regényben végig érezhető, mégpedig Bodák Iván útkeresésén keresztül mutatja be a szerző az egész kisebbséget érintő trauma feldolgozását. Tamás Mihály a megbékélés, elfogadás, alkalmazkodás lehetőségét kínálja fel a válságkezelés megoldásaként:

„–Hát ki az állam? Nem mi is? Nem a mi pénzünk is az a pénz, amit itt a munkáért kifizetnek? Elfelejté elnök úr, hogy már negyedik éve folyik ez a megváltozott élet?”⁹⁵

A negyedik identitást alakító tényező a regényben a szülőföldhöz való viszonyulás, ami a maradás vagy áttelepülés problematikáját boncolja. A regény

⁹⁴ Tamás: 42.

⁹⁵ Tamás: 184.

esetében az elcsatolt szülőföldre való visszatérés vagy az anyaországban való maradás a kérdés. A trianoni döntést követően rengetegen települtek át Magyarországra a Felvidék elcsatolt területeiről. Ez a kérdéskör felettébb foglalkoztatta az írókat, jó néhány más írónál is megtalálható ez a tematika (pl. a már tárgyalt Darkó regényben egyaránt).

Tamás Mihály regényében felbukkan a csehszlovák vezetés magyar hivatalnokoktól követelt hűségeskü problémája. A szerző próbálja különböző szempontokból körbejárni ezt a problémát, választ keresve rá, hogy vajon hűtlenség a magyar nemzettel szemben a hűségeskü letétele. Tamás Mihály a megmaradás szempontjából hivatalos formalitásnak mutatja be ezt:

„–Nézze báró úr, én hűségesküt tettem az osztrák császárnak, azután Károlyi Mihálynak, azután Kun Bélának, most nem is tudom kinek, egy új földi hatalomnak. Higgye el báró úr, engem sohasem izgattak túlságosan ezek a hűségeskük, ezek a középkori, itt felejtett valamik. Kollektív nyilatkozatok. Ostobaság attól, aki kívánja, és én sohasem leszek hozzájuk hasonlóan ostoba, hogy ezt meg ne értsem. Miért ne? Az emberi életirányok nem ilyen apróságok után igazodnak...”⁹⁶

A regényben a határ központi szerepet játszik, mint ahogy erre rávilágítottam. A kisebbségi sors formálódásának, egy személyes sorson keresztül kap betekintést az olvasó. A határ két oldalának bemutatásával képet kapunk az akkori helyzetről, a budapesti ellentmondásos viszonyokról és a nehezen formálódó kisebbség sorsáról is.

⁹⁶ Tamás: 27.

10. A két főszereplő, Gáth Tamás és Bodák Iván

összehasonlítása

Bodák Iván és Gáth Tamás teljesen különböző egyéniség. Míg Bodák Iván egy cselekvő hősként hat, aki céltudatos, bár nagy erőfeszítésekre nincs szüksége, mégsem sodródik csak az árral. A politikai helyzetet felismerve, ennek fonákságait belátva, rájön, hogy az újságírásból nem tudja eltartani családját. És nem is érdemes neki a politikai képviselőkre hallgatni. Országos építészeti megbízatásával hatalmas lehetőséget kap, munkát teremt nemcsak saját magának, hanem közösségének is, és vele együtt megélhetést.

Bodák Ivánnal szemben Gáth Tamás nem tudja igazán mit akar, sodródik az eseményekkel, műveltségét nem tudja kihasználni. Ő is cselekvő hős, mivel taxisofőrként megkeresi a kenyerét, de azt érzi az olvasó, hogy többre is képes lenne. Ő azzal mutat példát a társainak, hogy nem hagyja el szülőföldét, még ha ez lemondásokkal és nyomorúsággal is jár.

Ugyanakkor mind a két regény a menni vagy a szülőföldön maradni tematika köré épül. Gáth Tamás makacsul ragaszkodik szülőföldjéhez, mégis tehetetlen hős. Bodák Iván szintén ragaszkodik, csak szülőföldjén tudja elképzelni jövőjét, de ő aktív tagja a közösségnek. Mindkét főhősnél megfigyelhető a szülőföldhöz való ragaszkodás, valamint az a jelenség, amelyben a szülőföld átveszi a haza fogalmát.

Összességében elmondható, hogy mindkét regényhős kötelességtudatával példát mutat közösségének, mindkettőjük megőrzi magyarságát, és a társadalom aktív tagja marad. Gáth Tamás szülőföldjéhez való ragaszkodásával a város magyarságának vezetőjeként választják. Bodák Iván alkalmazkodik az új helyzethez, mégis megtartja magyarságát, példát mutatva közösségének, hogy a politikai helyzetet elfogadva is van megoldás a megélhetésre és a magyarsága megtartására.

Összefoglalás

Dolgozatomban az első világháború után bekövetkezett, trianoni döntés következményeiként végbement változásokkal és e változások a mindennapos életre gyakorolt hatásaival foglalkoztam. Munkám során a Csehszlovákiához csatolt területek történelme, kulturális élete, irodalma, de az emberek mindennapjai is érdekessé váltak. A teljesség igénye nélkül, két irodalmi mű elemzésével, valamint a változások ezeken való bemutatásával szerettem volna megközelíteni ezt a korszakot.

A bevezető fejezetben dolgozatom témáját ismertetem a kulcsfogalmakkal és a regények címével együtt.

A második fejezetben a munkám során legfontosabb kulcsfogalom definíciójával folytatom. A határ több szempontból való meghatározása során kitérek a munkámhoz elengedhetetlen definíciókra. Ilyen az államhatár, a politikai határ, földrajzi határ, mentális határ és a nyelvhatár fogalmai.

A történelmi háttér elengedhetetlen a dolgozatomhoz, ezzel a harmadik fejezetben foglalkoztam. A trianoni békeszerződés előzményeit összefoglalva jutottam el a Magyarország 1920, azaz a békeszerződés által meghatározott határok leírásáig. Részletesebben foglalkoztam a csehszlovák-magyar határ kijelölésével, majd az újonnan alakult Csehszlovákia lakossági összetételével, a magyar kisebbség arányával. Az addigi többségi nemzet tagjai kisebbségi sorba kényszerültek, nehezen tudták ezt elfogadni és kialakítani a kisebbségi életet. Rengetegen áttelepültek Magyarországra, főleg az értelmiségi rétegből, a kulturális élet megszervezése nehéz feladatnak bizonyult.

A kisebbségi irodalom kialakulását egy egész fejezetben tárgyaltam, de itt sem volt céлом az egész első világháború utáni csehszlovákiai irodalom megörökítése, bemutatása. A legfontosabb neveket emeltem ki, a legfontosabb irányzatokat és a legfontosabb intézményeket, ahol az irodalmi élet zajlott.

Az ötödik fejezetben az irodalmi határtanulmányok eddigi eredményeit próbáltam feltérképezni. A magyar nyelvű szakirodalom ebben a témában elenyésző mennyiségű, ezért ennek hiányában főleg a német és az angol nyelvterület irodalmi határtanulmányokkal foglalkozó szakirodalmát vettem szemügyre és foglaltam össze.

A hatodik fejezetben dolgozatom egyik központi témájaként a határ és az identitás közti összefüggéseket boncolgattam. Mi az identitás? Milyen hatással bír az identitásra egy új határvonal meghúzása, hogyan befolyásolja azt, megváltozik e általa

az emberek gondolkodása? Hogyan alakult az első világháború után határon túlra került magyarok identitása? Hogyan tudtak megbirkózni a kisebbségi státuszba kerüléssel? Milyen magatartásformák figyelhetők meg a korabeli irodalomban? Ilyen és hasonló kérdésekre keresem a választ ebben a fejezetben.

A hetedik fejezetben az első világháború utáni csehszlovákiai regényirodalom alakulását foglaltam össze. A korabeli regények egyik fő kritériuma volt, hogy be tudja mutatni azt, hogy az emberek hogyan alkalmazkodtak az új életkörülményekhez, melyeket az új határok által alakultak ki. Így jutok el dolgozatom fő részéhez, a regények elemzéséhez.

A nyolcadik fejezetben Darkó István Deszkaváros című regényének részletes elemzésével folytattam dolgozatom. A szerző rövid ismertetésével és a regény felvezetésével kezdtem, majd ez után a regény szerkezeti egységeit és a cselekményt mutattam be röviden. A két szerkezeti egységen belül a cselekményt részletesebben is tárgyaltam. Elemeztem a főszereplő, Gáth Tamás személyiségét, a többi fontosabb szereplővel együtt, valamint a regénybeli társadalmat vettem szemügyre. Vizsgálatom fő tárgya azonban a határ és ennek különböző megjelenési formái a regényben. Ezek felbukkanásait a regényből részletek kiemelésével szemléltettem, vizsgáltam.

A kilencedik fejezetben a már említett második regényt elemeztem hasonló módszerekkel, mint az előzőt. Ez a regény Tamás Mihály Két part közt fut a víz című regénye. A szerző rövid ismertetése után a regény cselekményébe nyújtok betekintést, mely során kiderül, hogy a szerző a regényébe több önéletrajzi elemet is beleszótt. A regényből képet kapunk a határon túl került város életéről, ugyanakkor a korabeli budapesti légkörbe is betekintést nyerünk. Darkó regényében is jelen van a határ, de azt a főszereplő nem lépi át. Ez a regény viszont a folyamatos határátlépésre épül, a főszereplő Bodák Iván szülővárosa és a főváros között ingázik. Hasonlóan, ahogy az első regény elemzésénél is, részletek kiemelésével elemeztem a regényben fellelhető határ tematikát, ezek megváltozásainak hatásait a mindennapokra. Az identitás folyamatos változása is nyomon követhető a regényben, ezt próbáltam megragadni a regény elemzésének utolsó szakaszában.

A tizedik, és egyben utolsó fejezetben a két főszereplőt hasonlítom össze. Gáth Tamás és Bodák Iván teljesen más személyiségek. Hasonlóság mutatható ki viszont a két szereplő szülőföld iránti ragaszkodásában, valamint példamutatásukban. Igaz Gáth Tamás kizárólag makacsságával és ragaszkodásával, de nem hagyja el szülővárosát, és

így példát mutat. Bodák Iván a megváltozott helyzetben felismeri, hogy alkalmazkodni kell, ez által jobb életet, életkörülményeket teremteni a kisebbség tagjainak is.

Dolgozatom vizuális szemléltetéséhez pár képet is csatoltam. Ezek a következők: Magyarország első világháború után megállapított határai, a csehszlovák-magyar határ, a lakosság nemzetiség szerinti összetétele a háború utáni években, Teleki Pál „vörös térpéke”, korabeli fénykép a trianoni békeszerződésre utazó magyar delegációról, melyet Apponyi Albert vezetett, valamint a magyar békeszerződés aláírásakor, 1920. június 4-én készült fotó.

Összegzőként elmondható, hogy a trianoni békeszerződés által megváltozott határok nagymértékben befolyásolták az emberek életét. Dolgozatomon keresztül szerettem volna bemutatni, hogy a két regény mennyire betekintést nyújt az akkori bizonytalanságba, amely az emberek mindennapjait alkotta. A politikusok által kijelölt határ milyen mértékben változtatja meg, nehezíti meg az ott élő emberek életét.

Mellékelt képek

Az 1918-ban megállapított új határok és a határon túlra került magyar lakosság száma

A trianoni békeszerződés területi és demográfiai következményei, 1920

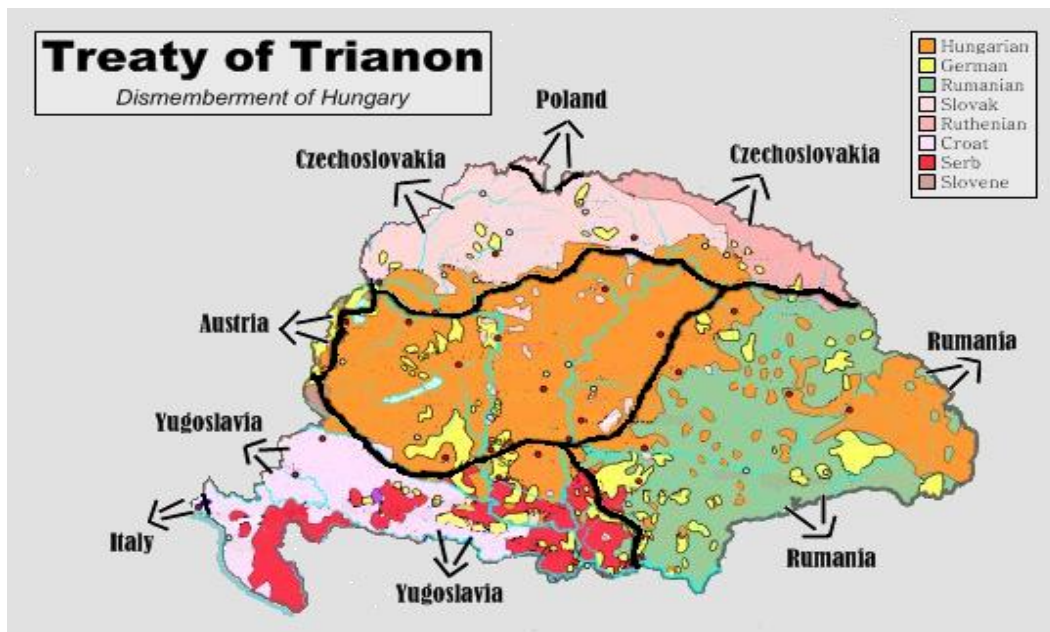
Forrás:

<https://atankonyvontul.files.wordpress.com/2016/02/trianon.jpg> (letöltve: 2018.7.11)

Forrás:

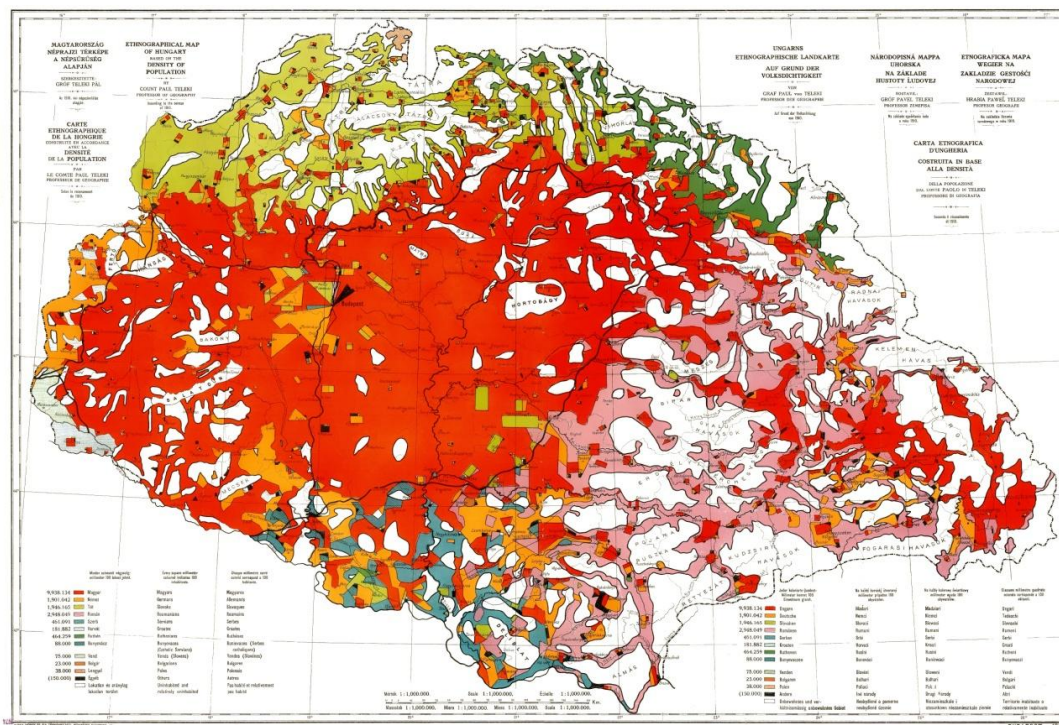
<http://www.itthon.ma/trianoni-tevhitek-legendak-mitoszok/> (letöltve: 2018. 7.17)

Forrás:

<https://europebetweeneastandwest.wordpress.com/tag/treaty-of-trianon/> (letöltve: 2018.7.12)

Teleki Pál „vörös térképe“

Forrás:

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/e/ea/Ethnographic_map_of_hungary_1910_by_teleki_carte_rouge.jpg (letöltve: 2018.7.17)

A magyar delegáció Apponyi Albert vezetésével

Forrás:

https://atankonyvontul.files.wordpress.com/2016/02/apponyi_keleti.jpg

(letöltve:

2018.7.11)

A magyar békeszerződés aláírása a Nagy-Trianon palota Cotelle termében (1920. június 4.) Fotó: Ministère des Affaires Étrangères, Archives Diplomatiques

Forrás:

<http://karpatalja.blog.hu/2017/06/04/trianoni-naplo-97-eve#more12563091> (letöltve: 2018.7.12)

Zusammenfassung

Im ersten Kapitel stelle ich das Thema der Arbeit mit ihren zugehörigen Schlüsselbegriffen, sowie die Titeln der Romane, vor.

Im zweiten Kapitel gehe ich auf die Definition des im Fokus liegenden Schlüsselbegriffs ein. Neben der Charakterisierung des Grenzbegriffs aus mehreren Perspektiven, werde ich auf die dafür unerlässlichen Begriffe und Definitionen „Verb“. Zu diesen zählen unter anderem die Begriffe Staatsgrenze, politische Grenze, geographische Grenze, sowie auch die psychologische und sprachliche Grenze.

Der geschichtliche Hintergrund ist unverzichtbar und wird daher im dritten Kapitel näher behandelt. Von einer Kurzfassung der dem Vertrag von Trianon vorangegangenen Ereignisse ausgehend, werden das Ungarn von 1920, sowie die nach dem Vertrag neu gezogenen Grenzen beschrieben. Detaillierter wird dabei auf die Etablierung der Tschechoslowakei-Ungarn Grenze eingegangen, anschließend werden auch die dadurch entstandenen neuen Verhältnisse in der Bevölkerung, inklusive jenem zur ungarischen Minderheit, erläutert. Die bis dahin die Mehrheit der Nation bildenden Mitglieder der Bevölkerung mussten sich mit dem Zurückdrängen zu einer Minderheit abfinden und ihr Alltagsleben neu definieren. Es kommt zu zahlreichen Umsiedlungen nach Ungarn, besonders aus der Bildungsschicht, da sich für diese die Organisation eines kulturellen Lebens als sehr schwierig herausstellt.

Die Entstehung der Minderheitenliteratur wird in einem eigenen Kapitel untersucht, wobei auch hier das Ziel nicht darin besteht die Gesamtheit der tschechoslowakischen Nachkriegsliteratur abzubilden, sondern lediglich einen Teil vorzustellen. Die wichtigsten Namen sowie Stilrichtungen und Institutionen der Literatur bzw. des literarischen Lebens werden festgehalten.

Das fünfte Kapitel beschäftigt sich mit bisherigen Forschungen zum Grenzbegriff und beinhaltet eine Skizzierung der Ergebnisse. Das Ausmaß der ungarischen Fachliteratur ist schwindend gering, weshalb deutsche und englischsprachige Artikel zum Grenzthema analysiert und zusammengefasst werden.

Im sechsten Kapitel wird eines der zentralen Themen meiner Arbeit behandelt, es wird versucht die Zusammenhänge zwischen Grenze und kultureller Identität herauszustreichen. Was ist Identität? Welchen Einfluss hat eine neu gezogene Grenze auf die Identität und die Gedankenwelt der Menschen? Wie ändert sich die Identität der

Ungarn nach der auf den ersten Weltkrieg folgenden Grenzverschiebung? Wie kommen sie mit dem Dasein als Minderheit zurecht? Welche Verhaltensformen sind in der zeitgenössischen Literatur zu beobachten? Auf diese und ähnliche Fragen werden in diesem Kapitel Antworten gesucht.

Das siebente Kapitel legt den Fokus wiederum auf die tschechoslowakische Literatur nach dem ersten Weltkrieg und fasst die Wandlung dieser zusammen. Ein zeitgenössischer Roman soll einen Einblick geben, ganz den Forderungen an einen solchen Roman entsprechend, wie die Menschen mit ihren neuen Lebensumständen umgehen, die die Grenzziehung nach sich zog. In dieser Weise gelangen wir zum Hauptteil dieser Arbeit, zur Analyse zweier zeitgenössischer Romane.

Das achte Kapitel beinhaltet die Analyse des Werkes Deszkaváros von István Darkó. Nach einer Kurzvorstellung des Autors und des Romans wird auf den Aufbau sowie die Handlung des Werkes eingegangen. Innerhalb der zwei strukturellen Einheiten wird

auch der Handlungsinhalt genauer vorgestellt. Neben dem Protagonisten, Tamás Gáth, werden die wichtigen Nebenfiguren, sowie die Gesellschaft im Roman beschrieben. Der Fokus liegt aber auf der Grenze und deren verschiedenen Erscheinungsformen. Das Vorkommen dieser wird im Roman hervorgehoben und analysiert.

Im neunten Kapitel untersuche ich in ähnlicher Weise wie den ersten, den zweiten, bereits genannten Roman. Das zweite Werk ist jenes von Mihály Tamás mit dem Titel Két part közt fut a víz. Nach Charakterisierung des Autors wird ein Einblick in die Handlung geboten und schnell wird klar, dass viele autobiographische Elemente eingeflochten sind. Aus dem Roman gewinnt der Leser Einsicht ins Stadtleben, die durch die neue Grenzziehung einen Identitätswechsel durchmachte. Gleichzeitig taucht man in das zeitgenössische Budapest ein. In Darkós Werk ist die Grenze zwar präsent, jedoch überquert die Hauptfigur diese nicht. Der zweite Roman bezieht sich hingegen auf einen regelmäßigen Grenzübertritt, die Schauplätze der Handlung pendeln zwischen Iván Bodáks Geburtsort und der ungarischen Hauptstadt. Meiner bisherigen Vorgehensweise entsprechend analysiere ich auch hier das Thema der Grenze sowie den Einfluss dieser auf das Alltagsleben mittels ausgewählter Textstellen. Der deutlich zu beobachtende und ständige Identitätswechsel wird im letzten Teil meiner Analyse behandelt.

Im zehnten und gleichzeitig letzten Kapitel werden die Hauptfiguren beider Werke miteinander verglichen. Tamás Gáth und Iván Bodák sind zwei sehr

unterschiedliche Persönlichkeiten. Ähnlichkeiten sind allerdings bei ihrem Bekenntnis zu ihrer Heimat sowie in ihrer Vorbildwirkung zu erkennen. Aus Gründen sturer Anhänglichkeit verlässt Tamás Gáth seinen Geburtsort nicht und gibt so ein Beispiel für andere ab. Iván Bodák erkennt in der veränderten Situation, dass er sich anpassen muss, um ein besseres Leben zu haben und auch um bessere Lebensumstände anderer Angehöriger seiner Minderheit zu ermöglichen.

An meine schriftliche Arbeit sind zur visuellen Vergegenwärtigung einige Bilder angehängt. Diese sind wie folgt betitelt: Ungarns Staatsgrenzen nach dem ersten Weltkrieg, die ungarisch-tschechoslowakische Grenze, die ethnische Zusammensetzung der Bevölkerung nach den Kriegsjahren, die „rote Landkarte“ von Pál Teleki, zeitgenössische Fotos der ungarischen Delegation, unter der Leitung von Albert Apponyi, am Weg zur Vertragsunterzeichnung von Trianon, sowie die Unterzeichnung des ungarischen Friedensvertrages am 4. Juni 1920.

Abschließend bleibt zu sagen, dass der Vertrag von Trianon und dessen Folgen maßgebliche Wirkung auf das Leben der betroffenen Bevölkerung hatten. Mit meiner Arbeit möchte ich aufzeigen, welchen Einblick die zwei untersuchten Romane in die Verunsicherung, die den Alltag der Menschen maßgeblich beeinflusste, gewähren. Die Wirkung, einer durch Politiker neu gezogenen Grenze, sowie die damit verbundenen Erschwernisse für das Leben der dort angesiedelten Personen, stellt einen starken Einschnitt in die Lebensrealität der Bevölkerung dar.

Abstarct

In meiner vorliegenden Arbeit beschäftige ich mich mit den Folgen des nach dem ersten Weltkrieg geschlossenen Vertrags von Trianon und insbesondere dessen Wirkung auf das tägliche Leben. Im Zuge meiner Arbeit weckten die Gebiete der Tschechoslowakei, deren Geschichte, kulturelles Leben und ihre Literatur, aber auch der Alltag der Menschen mein Interesse. Dieser Vollständigkeit nicht gerecht werdend, möchte ich mich über die Analyse zweier literarischer Werke den gesellschaftspolitischen Änderungen dieser Epoche annähern.

Irodalomjegyzék

Ablonczy, Balázs: Trianon árvái. 2016. augusztus 5. http://mta.hu/mta_hirei/trianon-arvai-106742 (letöltve: 2018.7.12)

Alabán, Ferenc: Sajátosságok és nemzeti identitás. Néhány vonás a határon túli magyar irodalomról. In: Irodalmi Szemle, 2012. február. 67-73.

Bloom, William: Personal identity, national identity and international relations. University Press, Cambridge. 1990.

Fónod Zoltán: A cseh/szlovákiai magyar irodalom lexikona, 1918-2004, Madách-Posonium, Pozsony, 2004.

Bárczi, Zsófia: A hollét bizonytalansága. Határ- és identitáskérdések a húszas-harmincas évek szlovenszkói prózájában. In: Mezsgye. Nap Kiadó. Dunaszerdahely, 2011.

Berkó, Sándor: MNap 1938. szept. 7. 212. sz. 4.

Bhabha, Homi: Die Verortung der Kultur. Tübingen: Stauffenburg, 2000.

Búza, László: A nemzetközi jog tankönyve. Az állami határok kérdése a nemzetközi jogban. Budapest, Politzer. 1935. XII, 22.-23.

Bruhács, János: Nemzetközi jog II. Különös rész. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs 1999.

Darkó, István: Deszkaváros. Kráter, Pomáz 2011

Farkas, György: A nemzetiségi megoszlás térszerkezete vegyes lakosságú régiókban ("Nulladik" változat a nyelvhatárra - egy módszer próbája). Fórum Társadalomtudományi Szemle II. évfolyam, 2000/2. szám

Foucault, Michel: Vorrede zur Überschreitung. In: Ders. Von der Subversion des Wissens. München, 1974, 32-53.

Fábry, Zoltán: Hidak és ívek. Bratislava, 1957, 128. 1.

Gabzdilová, Soňa – Simon, Attila: Prístupy k riešeniu národnostnej otázky v medzivojnovom Československu. Univerzita J. Selyeho, Komárno, 2014.

Gál, Éva: A két világháború közötti csehszlovákiai magyar regény. AB-Art Könyvkiadó, 2012

Gál, Éva: A humanista értékörzés regényei az első Csehszlovák Köztársaság magyar irodalmában. In: Irodalmi Szemle 2012/8.

Gál, Éva: Kisebbségi ideológiák és magatartásmoდეlek a határon túli magyar közösségekben I., II. In: Irodalmi Szemle 2011/3.

Hall, Stuart: A kulturális identitásról. In: Feischmidt Margit: Multikulturalizmus. Budapest, Osiris – Láthatatlan Kollégium, 1997. 60-85.

Haraszti, Gyula: BSz 1936./241 köt., 247-248.

Hardi, Tamás: A határtérség térszerkezeti jellemzői. Tér és Társadalom, 22. évf. 2008. 3. 3-25. p.

Hardi, Tamás: Néhány földrajzi elmélet alkalmazása a Kárpát-medence határtérségeire és a határ menti együttműködéseire. Földrajzi Konferencia, Szeged 2001.

Kocsis, Károly: A politikai és az etnikai földrajz határértelmezései. In: Tér és terep: Tanulmányok az etnicitás és az identitás kérdésköréből. 401p. Szerk: Kovács Nóra, Ostvát Anna, Szarka László. Budapest: Akadémia Kiadó, 2004 23-28. (Az MTA Kisebbségkutató Intézetének évkönyve, 3.)

Lacza Tihamér: A (cseh)szlovákiai magyarok lexikona Csehszlovákia megalakulásától napjainkig <http://adatbank.sk/lexikon/darko-istvan-szekely-istvan/> (letöltve: 2018.07.26)

Mezey, László Miklós: A szlovákiai magyar sorsregény kezdetei. Műhely 2010/10, 78-90.

Mezey, László Miklós: Az első „nemzetiségi regény“. In: Tamás Mihály: Két part között fut a víz. Pomáz, Kráter Könyvkiadó, 2011. 195-199.

Mezey, László Miklós: Két világ határán. Utószó Drakó István Deszkaváros című regényének 2011-es újrakiadásához, Pomáz: Kráter Kiadó, 2011 261-265.

Nagy, Károly: Az államok közötti határok. Rubiconline: http://www.rubicon.hu/magyar/nyomtathato_verzio/az_allamok_kozotti_hatarok/ (letöltve: 2018.07.25)

Pabis, Eszter: Határátlépések. Magyar származású kortárs írók német nyelvű műveiről a transznacionális emlékezet-kutatás kontextusában. Debreceni Egyetemi Kiadó 2016.

Papp, Adrienn: Identitást alakító tényezők Tamás Mihály Két part közt fut a víz című regényében. In: Közösség és identitás a Kárpát-medencében (Határhelyzetek VII.). Balassi Intézet Márton Áron Szakkollégium, szerk. Fedinec Csilla és Szoták Szilvia, Budapest, 2014. 268-282.

Popély, Gyula: A felvidéki sorsforduló. Etnikum, impériumváltás, országhatár. Regio- Kisebbségtudományi Szemle 1. évf. 2. sz. 1990. április

Renan, Ernest: Mi a nemzet? 1882- magyarul: Holmi 1994. augusztus

Sebők, László: Kettévágott települések. Komárom, Sátoraljaújhely, Szabadka. Rubicon, Budapest 2017/7-8.

Semetkay, József: MSz. 1938. 34. köt. 192-200.

Simmel, Georg: Gesamtausgabe. 11. kötet: Sociologie. Untersuchungen über die Formen der Vergesellschaftung. Frankfurt am Main. Suhrkamp 1992. 697.

Smith, Antony D.: National identity. 1991.London, Penguin LTD.

Suba, János: Határkijelölés, határkitűzés 1867–1945. Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Preasidii Ordinis) 19. évf. (2010) 22. sz. 115-124.

Tamás, Mihály: Indulásunk elé, Tátra 1937/1. sz.

Tamás, Mihály: Két part közt fut a víz, Kráter Kiadó 2011, Pomáz

Turczel, Lajos: Két kor mezsgyéjén. A magyar irodalom fejlődési feltételei és problémái Csehszlovákiában 1918 és 1938 között. Tatran Könyvkiadó 1967, Pozsony
<http://borderpoetics.wikidot.com> – letöltve: 2018.7.6.

Türke Gábor: A „vörös térkép” árnyékában. Múlt-kor Történelmi Magazin Online, 2014. június 4. https://mult-kor.hu/20140604_?pIdx=1 letöltve: 2018.7.17.

Veres, Valér: Az erdélyi magyarok és románok közösségi identitása a társadalmi struktúra tükrében. Szociológiai Szemle 4., 2000. 57–87.